

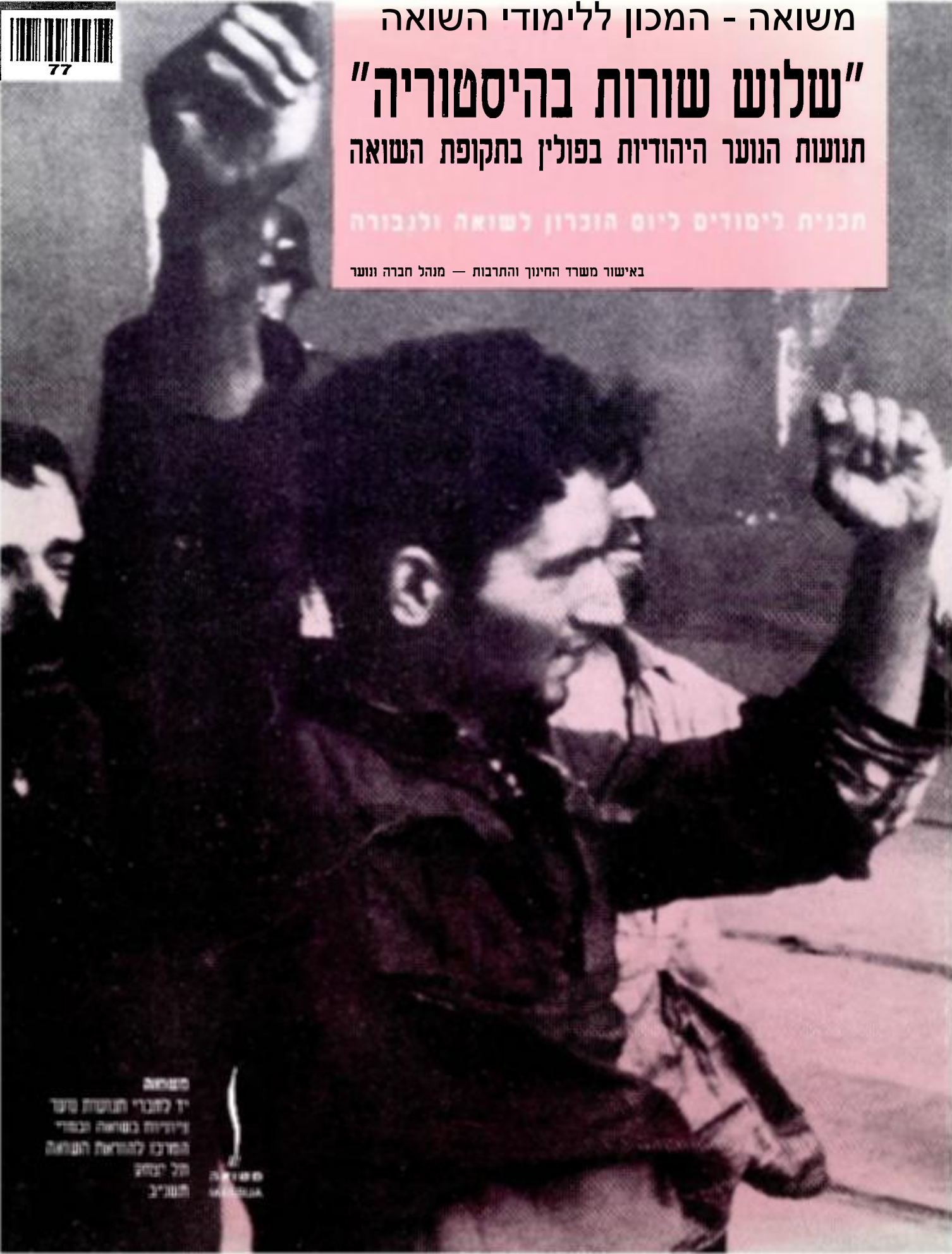
משואה - המכון ללימודי השואה

"שלוש שורות בהיסטוריה"

תנועות הנוער היהודיות בפולין בתקופת השואה

חגיגת לימודים ליום הזכרון לשואה ולגבורה

באישור משרד החינוך והתרבות — מנהל חברה ונוער

משואה

יד לחברי תנועות נוער
וילדיהם בשואה ובמחנות
המרכז להנחלת השואה
תל יצחק
תשנ"ב

משרד החינוך והתרבות
מנהל חברה ונוער

משואה - המכון ללימודי השואה

"שלוש שורות בהיסטוריה"

תנועות הנוער היהודיות בפולין בתקופת השואה

משואה - המכון ללימודי השואה

תל יצחק

משואה
MASSUA

יד לחברי תנועות הנוער
ציוניות בשואה ובמרי
המרכז להוראת השואה
תל יצחק
תשנ"ב

משואה - המכון ללימודי השואה

MASSUA
Center for Holocaust Studies
"For a few lines in history"
The Jewish Youth movements
in occupied Poland
during the Holocaust
Educational Project

The publication of this project, was made
possible by a grant from the United Israel
Appeal of Canada and Canadian Friends
of MASSUA

משואה

חיבר: ד"ר אביהו רונן

בהשתתפות: אניטה טרסי

עריכה ויעוץ מתודי: עדנה לבינגר

איורים ויעוץ גרפי: איתמר ווקסלר

מנהלת המרכז: איה בן נפתלי

קראה והעירה: גב' בת שבע שביב, בית הספר לחינוך,

אוניברסיטת תל-אביב

הבאה לדפוס: סימני דפוס

הוצאת "משואה"

קיבוץ תל-יצחק 45805

טל. 699563, 053-699997 פקס: 053-697410

משואה - המכון ללימודי השואה

אל הלומד/ לומדת שלום רב!

הקדמה

אנו מגישים לך בזה חוברת לעבודה עצמית בנושא "תנועות הנוער בשואה". לא נרבה עתה מילים על חשיבות הנושא ועל משמעותו ההיסטורית — אם הנושא חשוב או בעל משמעות, הרי שעליך לגלות זאת בעצמך. ננסה במקום זאת לגשת ישר לענין: החוברת שלפניך מיועדת לעבודה עצמית. היא בנויה במתכונת שתיקרא כאן "חשיבה היסטורית", משמע, הדגש הוא על הפעלת התאים האפורים שלך עצמך לצורך התמודדות מחשבתית עם מצבים היסטוריים שעיימם התמודדו באופן מציאותי נערים בני גילך במקום אחר (פולין), בזמן אחר (לפני כחמישים-ששים שנים) במצב אחר (תקופת השואה), וכמובן בשפות אחרות (פולנית, אידיש, עברית). אגב, זו לא טעות — גם העברית שלהם היתה אחרת.

בטיול 1922 — השומר הצעיר

מבנה החוברת

החוברת בנויה במתכונת של מעין "פאזל" גדול שאת חלקיו תרכיב אתה עצמך. בדרך זו תוכל לבנות מחדש בכוחות עצמך את סיפורם של אנשי תנועות הנוער בתקופת השואה (או בשפתם של ההיסטוריונים: לערוך "שחזור היסטורי" של הנושא הנידון). אך "פאזל" היסטורי זה שונה מפאזלים אחרים בשני היבטים: א. יש לו הגיון פנימי; ב. אין לו רק פתרון אחד — יש לו פתרונות רבים. ההיבט הראשון, משתקף במבנה החוברת. היא מחולקת לשלוש יחידות האמורות ליצור רצף זמני (כרונולוגי) ומתודי (שיטתי); או במילים אחרות, שלושה חלקים אלה הם חלקי סיפור היסטורי שיש לו התחלה, אמצע וסוף. ואלה הם חלקי החוברת:

יחידה א': "אל תישמע בני" — עוסק בתנועות הנוער היהודיות בפולין בין שתי מלחמות עולם, בין השנים 1918-1939.

יחידה ב': "האם מותר?" — "תנועות הנוער בגיטו", עוסק בתנועות הנוער בתקופה הראשונה של הכיבוש הנאצי, שנמשכה מסתיו 1939 עד קיץ 1941.

יחידה ג': "שלוש שורות בהיסטוריה" — "תנועות הנוער נוכח ההשמדה", עוסק בתגובות תנועות הנוער להשמדת יהודי פולין בידי הנאצים, מקיץ 1941 עד סתיו

1943.

משואה - המכון ללימודי השואה

דרך העבודה בחוברת:

החוברת היא גדולה למדי וכלול בה חומר רב. אל תבהל/י מכך: על פי שיטת העבודה שקראנו לה למעלה "תרגיל בחשיבה היסטורית" לא נועד החומר הרב לשינון ולבחינה, אלא רק כבסיס לנסיון הבנה של תופעה היסטורית. הרשות נתונה בידך לקרוא רק מקצת החומר או את כולו. עם זאת, ללא קריאה כלשהי בחומר ההיסטורי, לא תוכל/י להתמודד עם השאלות שיוצבו בפניך.

בהתאמה לעקרונות אלה, מאורגן החומר בחוברת בצורה שונה מעט מהרגיל: השאלות אינן באות בסוף כל פרק, אלא דווקא בתחילתו; ואילו חומר הרקע והמקורות מוגשים לאחר מכן, ומטרתם לסייע לך לענות על השאלות. גם הדרך בה תנסח/י את תשובותיך שונה משהו: על השאלות ניתן לענות בקיצור (מילה אחת או משפט אחד) באמצעות דף התשובות המצורף, אך אם תרצה/י בכך ניתן לכתוב על כל אחת מהן גם חיבור שלם.

לסיכום נחזור ונדגיש: לא כמות הקריאה והכתיבה היא הקובעת, אלא התבצעותו של תהליך כן של חשיבה והתלבטות. הנחתם של הכותבים היא, כי אם אמנם מתבצע תהליך כזה, הרי שגם כל החומר הכלול בחוברת אינו מספיק, ולכן ממילא יש להמשיך בתהליך החשיבה, הקריאה והכתיבה מחוץ למסגרת השיעור.

שים/מי לב: לפי הנחיות כותבי החוברת, אין לתת חוברת זו כשיעורי בית, ואין לערוך כל סוג של מבחן ידע אודותיה.

ועכשיו לעבודה — ושיהיה לך בהצלחה.

אביהו רונן

וצוות "משואה"

מסע אופניים — ארגון הנוער הבונדאי צוקונפט. ורשה 1932

משואה - המכון ללימודי השואה

"אל תישמע בני..."

יחידה ראשונה

תנועות נוער בין שתי מלחמות עולם: 1918-1939

קבוצה מקן ביאליסטוק — הנוער הציוני

משואה - המכון ללימודי השואה

"אל תישמע בני..."

יחידה ראשונה

תנועות הנוער בין שתי מלחמות עולם: 1918-1939

הנחיה:

בחר/י לך דמות

בפתח חלק זה תמצא/י תיאורים של חמש דמויות של צעירים יהודיים באירופה בין שתי מלחמות עולם. תיאורי הדמויות נכתבו על פי חומר היסטורי והם אמורים לאפיין צעירים יהודיים באותה תקופה. עם זאת, הם אינם זהים לדמות היסטורית מסוימת, המוכרת לך אולי מלימודי ההיסטוריה. קרא/י בעיון את תיאורי כל הדמויות, ובחר/י לך את האחת מהן על פי שיקולך: הענין שאת/ה מוצא/ת בה; האפשרות להזדהות עימה; האסוציאציות שהיא מעוררת וכו'.

ענה/י על השאלות

לאחר תיאורי הדמויות, מופיעות בחוברת 4 שאלות המתייחסות לדמות הנבחרת. לצד כל שאלה מוצגות מספר תשובות חלופיות. בחר/י את התשובה הנראית לך כמתאימה ביותר לדמות שבחרת. בתשובתך, נסה/י לדמות את התשובה שהיתה נותנת הדמות ההיסטורית עצמה, על יסוד הפרטים הידועים לך עליה ועל יסוד האפשרויות העומדות לפניה. רשום/י את התשובות בקיצור. הערה חשובה: שים/שימי לב! זהו אינו "מבחן אמריקאי" ולכן אין גם "תשובה אחת נכונה". העיקר הוא בתהליך החשיבה והבחירה ולא במציאת הפתרון היחיד.

לאחר סיום העבודה, רצוי לבדוק את התשובות פעם נוספת. האם הצירוף שיצרת באמצעות תשובותיך נותן תמונה סבירה של הדמות שבחרת? האם היא אמינה כדמות אנושית וכדמות היסטורית?

יש לשים לב, כי איפיוני הדמות כפי שנתגבשו בתשובותיך, אינם נגזרים באופן הכרחי מהרקע שהוצג קודם לכן. נערת התפנוקים יכולה להחליט שהיא שוברת את ציפיותיהם של אבא ואמא, מצטרפת לתנועת נוער חלוצית ועולה לארץ ישראל; אך היא יכולה להחליט למלא את ציפיות ההורים בדמות אשה מודרנית ומשכילה החיה בפולין או באירופה.

מצד שני, יש תשובות לא סבירות (אם כי אף הן לא בלתי אפשריות לחלוטין): למשל, בחירת השיר האהוב "אל תשמע בני" יחד עם ההחלטה להמשיך ולקיים את מצוות "ישראל סבא".

משואה - המכון ללימודי השואה

רות

נולדת בשנת 1923, כבת למשפחת סוחרים אמידה. למרות המשבר הכלכלי המתמשך והעוני הרב בין יהודי פולין, הרי שבבית שלך מעולם לא חסר דבר: צעצועים, בגדים, ספרים, הכל. למדת בגימנסיה יהודית ואת שולטת בשפות רבות. מילדותך התגלתה כך נטיה לאמנות: פורטת על פסנתר כמקובל, מציירת קצת, ובעיקר — כותבת שירה. חוזים לך גדולות, ורק השבוע שמעת את אבא ואמא מתלחשים על המשך לימודיך באוניברסיטה. הכסף, כך שמעת את אבא אומר, לא יהווה בעיה.

הדרך הזו בה מתכננים לך את העתיד מעצבנת אותך: הרי יש עוד אפשרויות. חוץ מזה, ההורים מדברים יותר מדי ועושים פחות מדי. שניהם שייכים להסתדרות הציונית, ואבא אפילו חבר בהנהלה הציונית המקומית. ובכל זאת אינם חושבים בכלל לעלות לפלסטינה ("ארץ ישראל", כמו שאת מתקנת אותם תמיד). כשאת שואלת אותם: "למה?" אז אמא נכנסת להיסטוריה: "אבל הרי שם מדבר, וחום, וחובבים והערבים יורים כל הזמן."

נו טוב, יש בזה משהו. באמת קשה לוותר על החיים הטובים בבית. אבל האם אין משהו הנמצא מעבר לעוד כורסא חדשה לסלון, או עוד הצגת-גאלה בתאטרון? מהו דבר זה?

משואה - המכון ללימודי השואה

הרשל

אתה יליד 1922, בעירה קטנה ("שטעטל") במזרח פולין. המשפחה היא משפחה חסידית ענייה: אבא כבר בן חמישים, יושב כל הימים שקוע בספריו. לפרנסת הבית דואגת אמא בדוכן הסדקית הקטן שלה בשוק. פלא שלעולם אינה מחייכת.

אתה עצמך למדת ב"חדר" וספגת לא מעט מכות מידו הנוקשה של "המלמד". במשך השנים, התפתח בך יחס מורכב אל בית אבא. ליבך מתחמם לזכר שלווה החג היורדת על העיירה המושלגת בערב שבת, כאשר כמו נקודות שחורות על מפה לבנה, ממהרים היהודים עטויי הקפוטה והשטריימל לבית הכנסת, מברכים זה את זה ברכת שבת. אך נפשך מתקוממת לנוכח השוק העלוב והמרופש בו מכלה אמא את ימיה, לנוכח הסתגרותו של אבא בעולמו הפנימי והמיושן.

לפני כמה ימים חמקת מתפילת "שחרית" בבוקר שבת והצטרפת לפעולה ב"קן" של אחת התנועות. למען האמת נאמרו שם דברים מזעזעים למדי: אחד הדוברים אפילו כפר בקיומו של אלוהים. אבל נשמעו שם גם דברים אחרים שנתנו בך לפתע תחושה של משהו חדש ומוזר שלא הכרת עד כה. מה היתה תחושה זו, הקסם המתוק של קרבת הבנות היושבות בצוותא עם הבנים, או אשליית החלום המוזר שנשמע שם בקן: חלום על יהודים אחרים: יהודים החיים כפועלים וחקלאים בארץ שטופת שמש, ארץ שלהם.

אך החלום התפוגג לפתע: כשחזרת, חטפת את סטירת הלחי הראשונה שלך מאבא: הוא הרגיש שנעלמת מבית הכנסת. האם יש לחזור עתה למציאות הישנה, או שמא משהו השתנה ללא שוב?
לאן עכשיו?

משואה - המכון ללימודי השואה

אברשה

יליד 1920 אתה, בן למשפחה קשת יום. את אימך אתה זוכר רק במטושטש: היא נפטרה משחפת בהיותך בן חמש. אבא מפרנס בקושי רב את ארבעת הילדים, מעבודתו כסנדלר. שולחן העבודה שלו אגב, ממוקם באחד משני החדרים הקטנים והטחובים של הבית, וריח הדבק והעור ממלאים לעולם את חלל החדר, מתערבכים בריח המרק שלמדה לבשל ברכה אחותך הקטנה.

שכונת מגוריך היא שכונת פועלים דלה ומתגוררים בה רק יהודים מעטים. מרבית חברי ילדותך היו בני פועלים פולניים. אהבת לשחק איתם, אבל היית נמתח כקפיץ כשהיו מזכירים לך את מוצאך היהודי. לעיתים קרובות נכנסת איתם לקטטות רחוב. למדת להרביץ. גם לעבוד למדת: אבא עובד 16 שעות ביום אבל משכורתו מספיקה בקושי לאוכל ונעלים בחורף. שכר לימוד בגימנסיה, הוא רעיון שאפילו לא ניתן להעלותו על הדעת. ולכן, מגיל 12 אתה עובד כפועל בבית חרושת למוצרי עור. במקום העבודה כמו בקטטות הרחוב לפנים, אתה מתבלט כבעל עקרונות, וכמי שנכון להגן עליהם בעקשנות.

כואב לך מצבו של אבא וכואב לך מצבם של ההמונים היהודיים: רוב היהודים שאתה מכיר נמצאים במצב דומה, של חיי דלות ושל ניצול מחפיר. אתה חולם לשנות מצב זה באחד הימים. אבל היכן? כאן בפולין, כחלק ממהפיכה חברתית שתוביל לפולין חדשה, שבה לא יהיו עוד עשירים ועניים ושבה לא יופלו עוד היהודים לרעה. או שם בארץ ישראל, שגם בה ניתן להקים ככלות הכל חברה חדשה ללא ניצול ועוני וללא אפליה לאומית.

דבר אחד אתה יודע: תהיה המהפיכה אשר תהיה ויהיה המקום אשר יהיה — אתה מוכן להקדיש לה את חיך.

משואה - המכון ללימודי השואה

חנק'ה

את ילידת 1920. בת למשפחה משכילה, אנשי תנועת פועלים יהודים בפולין. אבא מתרוצץ כל הימים, בין כנסים מפלגתיים, מערכת העתון, וישיבות של האיגוד המקצועי. אמא כותבת בעיתון ולעיתים מפרסמת שירים מהפכניים. כל האחים הבוגרים חברים בתנועות נוער סוציאליסטיות, וחלק גדול מהפעולות נערכות בבית. המפלגה והתנועה מתערבבים לגמרי בחיי המשפחה. כשאבא אומר: "אנחנו החלטנו" — למשל, לצאת לטיול בבוקר שבת, להדביק כרוזים של המפלגה ברחובות (לקראת הבחירות למועצת העיריה), להלין בבית משורר אידיש שהזדמן לעיר — אף פעם אי אפשר לדעת מי זה "אנחנו": הוא ואמא, מזכירות המפלגה, או אולי תנועת הפועלים הבינלאומית.

את עצמך אוהבת את חיי הפעילות התוססים האלה, אבל לפעמים גם מתגנבת צביטה קטנה בלב: לאבא ואמא יש כל כך מעט זמן בשבילך. גם בתנועת הנוער שבה את חברה מגיל 11, עובדות כך לעיתים תחושות דומות. ברור, את אוהבת את התנועה, את הקן, את הפעילות. אבל לפעמים חסר משהו, נאמר, איזו פינה פרטית משלך בתוך היחוד הזה, איזה מקום שאינו חשוף לעיני כל, שבו תוכלי להיות לבדך לבדך. ובכן, מה הלאה?

משואה - המכון ללימודי השואה

אדם

אתה יליד 1924. בן תפנוקים למשפחה מתבוללת. האב תעשיין אמיד למוצרי נייר. אמא נמצאת בהכנות מתמידות לקראת הצגת הגאלה בתאטרון. בבית מטפחים תרבות פולנית ומגסים ולהתרחק ככל האפשר מתרבות יהודית. מדברים פולנית בלבד, אידיש – הם מלהזכיר. הילדים לומדים כמובן בגימנסיה, מתרועעים עם נערים פולניים.

אתה מרוצה בחיך. הכל הולך לך בקלות: לימודים, ספורט, והעיקר, נערות הגימנסיה נופלות בקסמך. אתה חש עצמך בן בית באומה עתיקת מסורת, שרק מזה שנים מעטות זכתה שנית בעצמאותה. וכי מי יכחיש את פולניותם של הפסנתרן הדגול פדרבסקי, נשיאה הראשון של הרפובליקה; או של מארי קירי המדענית הגדולה עטורת פרסי נובל? אך לאחרונה קרה דבר מה, פעוט לכאורה, שהעכיר את רוחך. החברים בכיתה הקימו מועדון אתלטי קטן: הולכים ביחד להתאמן ברכיבה ובסיף, הרי באחד הימים יהיו לקצינים פולניים. כראשון בלימודים ובספורט בכיתה, ציפית כדבר מובן מאליו להזמנה רשמית וחגיגית לקחת חלק בפעילות המועדון החדש, אולי להיות לנשיאו הראשון. אך ההזמנה לא הגיעה, לא כעבור יום ולא כעבור שבוע. "מה קרה?" ניסית לברר בזהירות מפי יאן, חברך הטוב, אבל יאן (הוא במועדון, למרות ההישגים העלובים כל כך), התעלם, הסתייג, התחמק. רק אתמול מלחישת "ז'יד" אקראית בחצר בית הספר, הסתבר לך הדבר סופית: אינך משלהם.

מה לעשות: לצאת למאבק או להתעלם? להתעקש על צירוף למרות העלבון וההשפלה, או לנסות להגיע למועדון אחר, משלך? ואגב, להגיד להורים או להתמודד לראשונה בחיך, לבד?

משואה - המכון ללימודי השואה

שאלות ליחידה הראשונה

ענה על השאלות המוצגות לפניך, ע"י בחירת האפשרות הנראית לך כמתאימה ביותר לדמות שבחרת.

שאלה מספר 1: מהו השיר האהוב עליך?

הנחיה:

לפניך מילותיהם של כמה שירים ידועים בקבוצות חברתיות מסוימות בפולין של בין שתי מלחמות עולם. חלק משירים אלה היו נלמדים בבתי הספר, אחרים היו מושרים כהמנונים, ואחרים היו מדוקלמים בערכי קריאה או נשפיתרכות. בחר/י את השיר, שלדעתך הוא השיר הקרוב ביותר לליבה של הדמות שבחרת.

אל תשמע בני

דוד שמעוני
(עברית)

אל נא תחשוב

אברהם רייזן
(אידיש)

אל תשמע בני למוסר אב
ולתורת אם אל אוזן תט,
כי מוסר אב הוא "קו לקו"
ותורת אם: 'אט לאט...'
וסופת־אביב דוברה הכן:
הקשיבה, איש, לשיר הבן!

בלילה קר, בליל אדר,
בישון האם, בישון האב,
התשמע, איך הרוח שר
את שיר הבן, שיר גיל וקרב?
בלילה קר, בליל אדר
הקשיבה, איך האביב שר...

אל נא תחשוב העולם בית בורסה הוא —
בו יקנה החזק את אחיו היגיע,
מנערת עניות את התום והטהור,
מנשים מיניקות — את חלב השדים,
מן הגבר — הדם, הבשר והלשד,
בת השחוק החורה מלחיו של ילד —
הו, אל נא תחשוב העולם בית בורסה הוא!

העולם לא מרוח, לא בורסה, לא הפקר הוא
והכל בו נהדר ונשקל במשקולת!
לא תאבד בו לשווא טיפת־דם הנוטפת,
לא תכבה בו דמעה מתנוצצת בעין!
כי דמעה ודמעה הופכות ים ומבול,
וניצוץ אל ניצוץ הן ברק והן רעם. —
הוי, אל נא תחשוב, כי לית דין ולית דיין!

משואה - המכון ללימודי השואה

המנון קלוסובה

(חוות הכשרה של "החלוץ")

ע"י א. גוברמן

ברכת עם

חיים נחמן ביאליק
(עברית)

מי לנו, מה לנו, אין לנו מאום פה!
סוערנו מבית, מכל היקר.
פרע ראשנו, הבגד פרום כה —
חבריא מופקרת, רוננת בצר.

תחזקנה ידי כל-אחינו המחווננים
עפרות ארצנו באשר הם שם;
אל יפול רוחכם — עליזים, מתרוננים
בואו שכם אחד לעזרת העם!

לסבל נצחקה, בכאב נהתלה,
קולנו בסלע הדים יעורר;
היום בידינו, מחר — נחשלה —
אדום בעורקינו הדם וסוער!

אל תאמרו: קטנו — הטרם תתבוננו
פני אביר יעקב ההולכים בקרב;
מימי זרובבל ידינו לא-כונונו
מפעל אדירים כמוהו ורב.

הניפו מקבת, הצניחו מגובה,
ירעם וירקיע קול נפץ כביר!
אנחנו קיבוץ החלוץ בקלוסובה,
בוני החיים בעמל ובשיר!

מי בז ליום קטנות? הבז למתלוצצים!
מלטו את עמכם ואתים עשו —
עד נשמע מראשי ההרים מתפוצצים
קולות אדני הקוראים: עלו!

פן טדיאוש

אדם מיצקביץ
(פולנית)

קצין ריקוב גמא כוסותיו בדומיה,
אך המפקד עגב על נשים אגב שתיה,
ותאוות הריקוד בו הולכה וגוברת,
השליך מקטרתו, תפס יד טלימנה הגברת,
ביקש לרקוד, אך ברחה מנו טלימנה...
"לגשת נא,
העלמה, וריקדי עימי! אל תהי כה עיקשת!
פן באורח הקצינים יסר איסרנה..."
ובדברו כן קפץ ויתפוס את יד טלימנה
ונשיקה רחבה טבע על זרועה החשופה,
טדיאוש, מן הצד זינק סתרהו בתנופה
הנשיקה והמסתר בצליל ישמעו
בזה לאחר זה כניב אחר משנהו

המפקד נידהם, שפשף עיניו, ומזעף
חיור בקול קרא: "מרד! מורד!" — שלף להב
ויאמר הכותו בין כה הכומר משרוולו
שלף אקדח ויקרא: "ירה, טדיאוש, ירה אל מולו!"
טדיאוש תפסו כרגע, כונן אותו, ירה,
שרט המפקד, הממו, ואם החטיא המטרה...

משואה - המכון ללימודי השואה

הילדה אילת

קדיה מולודובסקי
(אידיש)

פותחת לה אילת

שמשיה כחלחלת,

ובית לה וגג

ואוזים לה למשחק.

רוצה אילת עם האוזים לנדוד,

עד שהיום יחשיך מאוד מאוד.

קוראה האם לבת בקול-ענות,

מצלצים החלונות.

וגם האב, שחור מפית,

בקורנסו מטיח:

— הביתה חיש!

היום לא חג!

יש לבשל את המרק,

צריך קיסמים עוד לבקע,

צריך את התינוק לנענע,

וקטניות צריך לבור,

וחיתולים צריך לצרור,

וקצת לקרוא בטעם,

וקצת לכתוב בטעם,

זכרי, כי מן הבית אגרשך הפעם!

בוארשה, בפרור נידח,

ביצה, חצר ובית שח.

שם גרה הילדה אילת

ויש לה שמשיה כחלחלת.

יוצאת אילת להביא דלי מים,

לתלות כותנת וגרבים.

רואה היא:

אוזים הולכים.

מרת אוזת מהלכת,

שורה של אפרוחים נמשכת,

כנפים — לובן צח,

רגלים — אודם עז,

וגם הפתי האוז.

מתוך "האור הגנוז"

הרב אלימלך מליזנש

אמר רבי אלימלך: מובטח לי שיש לי חלק בעולם הבא. כשאבוא לפני בית דין של מעלה והם ישאלו אותי: "האם עסקת בתורה כמצווה?", אשיב: לא. אחר כך ישאלו: "האם התפללת כמצווה?", ואני משיב כמובן: לא. והם ישאלו בשלישית: "האם עשית מעשים טובים כמצווה?" וגם הפעם איני יכול להשיב תשובה אחרת. מיד יוציאו את פסק הדין: "אתה אומר את האמת. מגיע לך חלק בעולם הבא."

שאלה מספר 2: מיהו הגיבור שלי?

הנחיה:

לפניך תיאור של מספר דמויות היסטוריות שמרביתן פעלו בתקופה שבין שתי מלחמות עולם. בחר/י את הדמות ההיסטורית שאותה לדעתך היתה מאמצת הדמות שבחרת כמודל לחיקוי או כפי שמקובל היה אז כ"גיבור חייה"?

1. מארי קירי (מריה סקלודובסקה)

(1867 – 1934)

מדענית פולנית, זכתה בשני פרסי נובל, בפיסיקה ובכימיה. התחנכה בפולין שנשלטה אז על ידי המשטר הרוסי-הצארי, ובנעוריה התגלו נטיותיה הלאומיות-פולניות ואהדתה להשקפות חברתיות מתקדמות. עברה לפאריס להמשיך לימודיה בכימיה ושם פגשה את הכימאי הצרפתי פייר קירי. בעבודה קשה ובעוני הצליחו השניים לאחר נסיונות רבים לאין ספור לגלות שני יסודות כימיים חדשים: הרדיום והפולוניום, ולהניח את הבסיס לחקר הרדיואקטיביות. לאחר ההכרה בתגליתם זכו השניים בפרס נובל, אך פייר קירי נהרג בתאונה (1906). מארי המשיכה את מפעלם כמדענית עצמאית בעלת שם עולמי ואף זכתה בפרס נובל שני.

2. יאנוש קורצ'ק (הנריק גולדשמיט)

(1879 – 1942)

איש הילדים. מחנך וסופר יהודי בעל שם, בפולין ובאירופה בין שתי מלחמות עולם. בן למשפחה מתבוללת בורשה, למד רפואה ושירת כרופא צבאי בצבא הרוסי במזרח הרחוק (1904). נמשך לחינוך, לספרות ולהשקפות חברתיות מתקדמות. כל אלה מצאו להם ביטוי בפעילותו כמנהל בית היתומים היהודי החדש בורשה (מ-1912). לצד זאת פרסם ספרי ילדים רבים ("קאיטוש המכשף", "המלך מתיא הראשון", "דוק הקטן" ועוד); הוציא ספרים ורשימות רבים בעניני חינוך; ערך פינת רדיו פופולרית ועמד בראש עיתון ילדים, מהראשונים שנערכו בידי ילדים בלבד. במשנתו החינוכית היה מחלוצי החינוך המודרני, כמי ששם את הילד, צרכיו ומאוייו, עולמו הרוחני והחברתי — במרכז העשייה החינוכית. הקדיש את חייו למאבק על הכרת עולם המבוגרים באוטונומיה של הילד. לא נישא מעולם.

3. הירש לקרט

(1902-1881)

מגיבורי תנועת הפועלים היהודית ברוסיה הצארית. סנדלר יהודי עני ואנאלפבית מהעיר וילנה. חבר תנועת ה"בונד" (תנועת פועלים יהודיים) בוילנה. בשנת 1902 השתתף בהפגות אחד במאי שנערכה בוילנה, למרות שנאסרה על ידי השלטונות. לאחר שההפגנה פוזרה באכזריות ע"י שוטרים וקוזקים, נעצרו עשרים וששה פועלים והולקו בפקודת מושל וילנה פון ואל. על רקע אירועים אלה, ניסה הירש לקרט להתנקש בחייו של פון ואל ב-17 במאי 1902. פון ואל נפצע, אך הירש לקרט נתפס והוצא להורג בתליה. בן עשרים ואחת היה במותו והשאיר אחריו אשה וילד רך.

4. רוזה לוקסמבורג

(1919-1871)

מהפכנית יהודיה בינלאומית. ילידת העיר זמושץ' בפולין. ממנהיגות המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית הרוסית-פולנית, ולאחר מכן ממנהיגות הפלג המהפכני בתנועת הפועלים הרוסית. מהמבקרות החריפות של מלחמת העולם הראשונה, אותה ראתה כריב בין מעצמות אימפריאליסטיות בהן הוקרכו פועלי כל הארצות כבשר תותחים לטובת אינטרסים כלכליים זרים להם. עבדה בקורת זו שילמה בשלילת חירותה במהלך מרבית תקופת המלחמה. התווכחה כשווה עם שווה עם לנין, מנהיג המהפיכה הסובייטית, ופיתחה כנגד תורת המהפיכה הלנינסטית (כמי שמבוצעת ע"י חיל חלוץ מפלגתי) את תורת "המהפיכה הספונטנית", משמע המהפיכה המתבצעת קודם כל בכח ההמון. בשנת 1918 היתה לאחת ממנהיגות תנועת "ספרטקוס" בגרמניה, ומראשי הפיכת הנפל באותה שנה. נרצחה באכזריות על ידי קצינים גרמניים לאומניים.

5. יוסף טרומפלדור

(1920-1880)

לוחם וחלוץ יהודי. נולד בפאיטגורסק כבן לאב "קנסוניסט" (ילד יהודי שנחטף לשירות בצבא והתחנך בבית ספר צבאי), והושפע מהאווירה הצבאית בבית, אך גם מאווירת ה"חדר" בו התחנך. למד רפואת שיניים ונלחם במלחמת רוסיה-יפן, בה איבד את זרועו. לאחר המלחמה נעשה לציוני ועלה לארץ ישראל. במלחמת העולם הראשונה הוגלה למצרים והקים יחד עם ז'בוטינסקי את גדוד נהגי הפרדות שלקח חלק בקרבות בגליפולי. עם תום המלחמה היה לאחד ממנהיגי תנועת "החלוץ" ברוסיה, ומראשי העליה השלישית לארץ ישראל. ממקימי "גדוד העבודה" ובוני קיבוץ תל חי בגליל. נפל בזמן הגנה על המקום.

6. מכס בר

איש השרירים היהודי. מתאגרף אמריקאי במשקל כבד שנהג להופיע כיהודי ומגן דוד תפור על מכנסיו. התמודד באמצע שנות השלושים מספר פעמים על תואר אלוף העולם במשקל כבד ואף החזיק בו בין השנים 1934-1935. זכה לתהילה כאשר ניצח בקרב גדול את המתאגרף הגרמני מכס שמלינג, שייצג באותה תקופה את גרמניה הנאצית.

משואה - המכון ללימודי השואה

7. אהרון דוד גורדון

(1865-1935)

איש העבודה. נולד באוקראינה, גדל בכפר וקיבל חינוך יהודי מסורתי. עלה לארץ ישראל בשנת 1904, אך למרות גילו המבוגר התעקש לעבוד בעבודת כפיים חקלאית. מצויד במעדר עבד כפועל פשוט בכרמים ופרדסים. בכך שאף להגשים הלכה למעשה את "רעיון העבודה" לו הטיף בכתביו ומאמריו. גורדון האמין באפשרות הגשמת ההרמוניה של האדם עם הטבע באמצעות עבודת הכפיים. בעבודה ראה גם את הבסיס האפשרי היחידי לשחרור לאומי של העם היהודי, ולכן היה מסווג מפתרונות מדיניים ומהקמת כוחות צבאיים יהודיים ("הגדודים העבריים", 1918) להגשמת מטרות הציונות. בשנותיו האחרונות בדגניה, היה לסמל ההגשמה של האחדות השלימה בין המחשבה למעשה.

8. הרב קוק (הראי"ה)

(1856-1935)

איש התורה. מנהיג הציונות הדתית. נולד בלטווייה כבן לאב ממשפחת "מתנגדים" ולאם ממשפחת חסידי חב"ד. מיזג במשנתו ובאישיותו את שני הזרמים, יחד עם נטיה להשכלה כללית ולמודרניזם. עלה לארץ ישראל בשנת 1906 והיה לרב העיר יפו. בשנת 1921 היה לרב ראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל. על פי משנתו, קדושת עם ישראל וקדושת ארץ ישראל אינן בטלות לעולם, ועל כן תנועת שיבת ציון המתחדשת היא "אתחלתא דגאולתא" המבשרת את בוא המשיח. בשנת 1924 ייסד את ישיבת "מרכז הרב" אליו יבואו תלמידי ישיבה מכל העולם וילמדו לימודי יהדות ברמה גבוהה בצירוף עם מחשבת היהדות ומדעים. למרות שהטיף להתמודדות עם בעיית "הכפירה" ביהדות, היה סובלני במגעיו עם תנועות חילוניות וקרא לאנשי הדת לגלות עניין בשאלות חברתיות. הגשים בחייו ובדרכיו מיזוג של מסורת ומודרניזם, אורתודוקסיה וסובלנות, הגות מעמיקה וכישרון מעשה.

משואה - המכון ללימודי השואה

שאלה מספר 3: לאיזה תנועת נוער להצטרף?

הנחיה:

לפניך תיאור של 8 תנועות נוער יהודיות בפולין, ערב מלחמת העולם השנייה. קרא בעיון את התיאורים, והחלט: לאיזה תנועת נוער היתה מצטרפת הדמות שבחרת? שים לב, הדמות שבחרת אינה חייבת להצטרף לאחת מתנועות נוער אלה, לפנייה פתוחות כמובן גם אפשרויות אחרות שאחדות מהן מובאות כתוספת לרשימת תנועות הנוער.

כללי

ערב מלחמת העולם השנייה, היו מאורגנים במסגרת תנועות הנוער היהודיות בפולין כ־100,000 בני נוער. תנועות הנוער התפלגו למספר גדול של התארגנויות, ולכד מ־8 התנועות המרכזיות, היו עוד הרבה התארגנויות ורסיסי תנועות מקומיות. תנועות הנוער נבדלו זו מזו באידיאולוגיה שלהן, ובדרכי פעילותן. אך הצד המשותף לכולן היה בהיותן התארגנויות נוער אוטונומיות, בהן פותח הנוי חיים של נעורים המבוסס על יציאה לטבע (צופיות); חיי חברה חופשיים ופתוחים; פיתוח תרבות של שירה, ריקודים ויצירה עצמית; ואמונה בעולם טוב וצודק יותר. כבסיס להתארגנות החברתית שימשה ה"קבוצה" או ה"גדוד", שהתפתחה כמעין תא משפחתי, בו ייצגו המדריך או המדריכה כמעין דמות אב או אם. במסגרת זו טופחה מחויבותו של הפרט לקבוצה, למדריך ולערכי התנועה, והוא נדרש להגשים מחויבות זו בהתבגרו.

עקרון ההגשמה העצמית בלט בעיקר בתנועות הנוער החלוציות שחייבו את בוגריהן לעלות לארץ ישראל ולהצטרף לקיבוצים. בוגרי בית"ר מאידך, חויבו במשמעת לגבי מפקדי התנועה ונכונות למלא אותה בכל עת שידרשו לכך. החברות בתנועת הנוער לא נתפסה איפוא כשלב חולף בחיים, אלא כיצירת תשתית חברתית ורעיונית ליעדי חיים מוגדרים היטב.

בית"ר — נוסדה בשנת 1923

תנועת נוער הקשורה במפלגה הרזיוניסטית. האמינה בתורת ה"חד-נס" מיסודו של ז'בוטינסקי: הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל משני גדות הירדן, כדגל היחידי של התנועה הציונית. בית"ר שללה את הרעיון הסוציאליסטי, והאמינה ברעיונות ליבראליים.

תנועת בית"ר הדגישה את הכבוד היהודי ואת ה"הדר", וסיגלה לעצמה דפוסים צבאיים למחצה של התנהגות והתארגנות (מפקדים, מסדרים, דרגות). בסוף שנות השלושים התארגנו בוגרי בית"ר במסגרת "לגיון הגדוד" שהיה אמור לכבוש את ארץ ישראל בכח הזרוע. ממשיכה להתקיים תחת שם זה, גם היום.

משואה - המכון ללימודי השואה

הנוער הציוני — נוסדה בשנת 1930

תנועת נוער כלל ציונית, שאיגדה בתוכה קבוצות נוער ציוניות, שראו בטיפוח התרבות היהודית והערכים הכלליים של הציונות עקרון מרכזי בפעילות. ב"נוער הציוני" הודגשו הגורמים המלכדים של הנוער היהודי.

תקופה מסוימת ראו אנשי הנוער הציוני את העליה לארץ ישראל, ואת הפעילות בקהילות בגולה כמשימות שוות ערך ("עקרון הפרליליות"). בסוף שנות השלושים נתפסה העליה לארץ ישראל כמשימתם העיקרית של בוגרי התנועה. העולים הקימו את קיבוצי ומושבי "העובד הציוני" בישראל. ממשיכה להתקיים תחת שם זה גם היום.

עקיבא — נוסדה בשנת 1923

תנועת נוער כלל ציונית, שפעלה בעיקר באיזור גליציה המערבית (קראקוב). תנועה קטנה אך מגובשת, שהדגישה אף היא את הגורמים המאחדים בציונות (תחית השפה והלאום), אך נבדלה מ"הנוער הציוני", בנטייתה לשמור את ערכי המסורת היהודית. בתנועה היה מקובל לערוך במסגרת הפעילות השגרתית "עונג שבת", ולהעמיק בלימודי ההיסטוריה היהודית. התמזגה לאחר השואה עם "הנוער הציוני".

השומר הדתי — נוסדה בשנת 1929

תנועת נוער ציונית-דתית. שילבה פעילות ציונית יחד עם שמירה על מצוות הדת. אנשי התנועה היו לומדים עברית, שירים עבריים, יוצאים למחנות קיץ כחברי תנועות אחרות, ועם זאת מקפידים לקיים את כל מצוות היהדות. בוגרי התנועה היו מתארגנים בקיבוצי הכשרה, לקראת עלייתם לארץ ישראל והקמת קיבוצים שם. התמזגה לאחר מלחמת העולם השנייה עם קבוצות נוער דתי חלוצי, במסגרת "בני עקיבא". ממשיכה להתקיים כיום בישראל.

גורדוניה — נוסדה בשנת 1925

תנועת נוער ציונית-סוציאליסטית בעלת גוון מתון. תורתה היתה מבוססת על משנתו של א. ד. גורדון, משמע גאולת ארץ ישראל והעם היהודי באמצעות עבודת כפיים והחיאית השפה העברית. ב"גורדוניה" הושם דגש על לימוד העברית,

ובוגריה היו מתארגנים בהכשרות קיבוציות לקראת עלייתם לארץ ישראל. הקיבוצים שהקימו בוגרי "גורדוניה" בארץ ישראל משתייכים היום לחבר הקיבוצים והקבוצות. "הנוער העובד" בישראל קרובה ברוחה לתנועה זו.

דרור-פרייהייט — נוסדה בשנת

1938

תנועת נוער ציונית-סוציאליסטית, מקורבת למפלגת פועלי ציון. נוצרה בסוף שנות השלושים לאחר איחוד תנועות "פרייהייט" ו"החלוץ הצעיר". אנשיה האמינו בתורתו של בורוכוב, כלומר במהפיכה חברתית ולאומית של העם היהודי, שתביא להגשמת חברה סוציאליסטית בארץ ישראל. משכה אל שורותיה נערים עובדים רבים. בוגרי "דרור" היו מאורגנים בקיבוצי הכשרה גדולים, שהיו מחולקים לפלוגות הכשרה, ושם הכשירו את עצמם לקראת חיי שיתוף ושוויון בארץ ישראל. אנשי "דרור" הצטרפו בארץ לקיבוצים של "הקיבוץ המאוחד".

"דרור-הבונים" ממשיכה לפעול גם כיום בחו"ל, "הנוער העובד" ו"המחנות העולים" בארץ קרובים ברוחם לתנועה זו.

השומר הצעיר — נוסדה בשנת

1916

תנועת נוער ציונית-סוציאליסטית, בעלת אופי אוונגרדי. כראשונת תנועות הנוער היהודיות בפולין, ניכרה בה נטיה חזקה לצופיות ולטיפוח תרבות נעורים אוטונומית. בשנות השלושים אימצה לה תפיסות רדיקליזם-שמאלי (מרכסיסטיות) בשילוב עם חיוב ההגשמה העצמית של חברה על ידי עליה לארץ ישראל וקיום חיי שיתוף ושוויון. ב"שומר הצעיר" הובלטו יסודות "מרד הבן" ו"שלילת הגולה". משמע, המרידה במסורת היהודית מבחינה חברתית ודתית, והשלילה המוחלטת של כל אפשרות של המשך הקיום היהודי בגולה. "השומר הצעיר" ממשיכה להתקיים בישראל תחת שם זה.

ארגון נוער יהודי-סוציאליסטי, לא-ציוני. ארגון הנוער של מפלגת ה"בונד", מפלגת הפועלים היהודית בפולין. בדומה למפלגה הקרובה, האמינו אנשי ה"צוקונפט" כי פתרון שאלת היהודים אינו בעליה לארץ ישראל, אלא במהפיכה סוציאליסטית בפולין עצמה. אנשי ה"צוקונפט" טיפחו את תרבות האידיש ומסורתה, ע"י עתונות, מקהלות, ערבי קריאה ותאטרון. הם פיתחו את תרבות הגוף של הצעירים היהודיים, ואף התארגנו במסגרת מיליציות להגנה עצמית. ה"צוקונפט" אינו מתקיים כתנועה בישראל.

ארגוני נוער נוספים

"החלוץ" – נוסדה בשנת 1917

"החלוץ" לא היה תנועת נוער, אלא מסגרת-העל של תנועות הנוער החלוציות. באמצעות מסגרת זו, היו מקימים בוגרי התנועות נקודות הכשרה ("קיבוצים"), בהם עברו הכשרה לקראת חיי עבודה בארץ ישראל. גם העליה לארץ ישראל היתה מתבצעת באמצעות ארגון "החלוץ". חשוב להדגיש עם זאת, כי ל"החלוץ" ניתן היה להצטרף גם ללא חברות קודמת בתנועת נוער, ולהשתייך למסגרת שנקראה "סתם חלוצים".

המפלגה הקומוניסטית בפולין לא היתה כמובן מפלגה יהודית, אך רבים מחבריה השתייכו לעם זה. בצורה דומה היו רבים מהפעילים הצעירים של המפלגה הקומוניסטית יהודים. התנועה הקומוניסטית בפולין היתה בלתי לגאלית, והחברות בה נחשבה במידה רבה כסוג של פעילות מחתרטית, בתקופה שבין שתי מלחמות עולם.

נוער מתבולל

צעירים יהודיים, בעיקר גימנזיסטים וסטודנטים הקימו אף הם ארגון משלהם, שהיה רחוק אמנם באיפיוניו מתנועת הנוער, אך אפשר גם לצעירים אלה למצוא מסגרת משלהם, ולקיים בה פעילויות שונות (למשל, עיתון).

נוער לא מאורגן

למרות השפעתן החזקה של תנועות הנוער היהודיות בפולין, ונטייתם הכללית של צעירים יהודיים בין שתי מלחמות עולם להשתייך למסגרת חברתית זו או אחרת, הרי שמרבית בני הנעורים לא השתייכו למסגרות מאורגנות.

הנחיה:

ההתלבטות בדבר ההשתייכות לתנועת נוער לא הייתה חד פעמית, אלא התלבטות מתמשכת. בהנחה שהדמות שבחרת הצטרפה לאחת מתנועות הנוער, נסה לעקב עתה אחרי התלבטויותיה בהמשך. שים לב: להבדיל מהשאלות הקודמות הפעם עומדות בפני הדמות שבחרת רק שתי אפשרויות: כן או לא. כדי לסייע לך בהתלבטות מוצגים לפניך נימוקים בעד ונגד.

שומרים במפקד

נימוקים נגד:

- א. התנועה פוגעת במסורת היהודית.
- ב. ההורים מתנגדים שאהיה חבר בתנועה.
- ג. הקבוצה מחליטה על גורלי.
- ד. אין לי מספיק פרטיות בקבוצה.
- ה. המדריך/כה לא מתייחס/ת אלי מספיק.
- ו. יש פער גדול בין עקרונות התנועה והגשמתם בפועל.
- ז. היציאה לטבע מסוכנת.

נימוקים בעד:

- א. העקרונות של התנועה מאפשרים לי להגשים את אישיותי.
- ב. שומעים סיפורים נפלאים על ארץ ישראל לומדים שירים נהדרים בשפה חדשה.
- ג. אני מעריך/צה את המדריך/כה.
- ד. הקבוצה בקן כוללת בנים ובנות.
- ה. יש המון צופיות: יוצאים מהעיר אל הטבע, עורכים טיולים ומחנות קיץ.
- ו. התנועה נותנת לי הרגשה של גאווה חברתית ולאומית.
- ז. אני מרגיש אחריות לגורל החברים בקבוצה (עדה, גדוד).

ל"ג בעומר בקן וילנה — הנוער הציוני 1933

הנחיה:

היציאה להכשרה הייתה נקודת
הכרעה חשובה עבור בוגרי תנועת
הנוער הציונית. בחר את הכרעה
המתאימה לדמות שבחרתם. שים
לב: מבנה שאלה זו דומה לשאלה
מספר 4. יש לה רק שתי תשובות
אפשריות, אך כחומר רקע
מובאים נימוקים בעד ונגד.

המושבה באוסטרוב — שיט על נהר 1938

נימוקים בעד:

- א. רק מי שיוצא להכשרה יכול לעלות "עליה חלוצית".
- ב. ההכשרה ממשיכה את הווי תנועת הנוער, יש חיי תרבות ולימודים בצוותא.
- ג. יש לי מחויבות לערכי התנועה, ורק בהכשרה אוכל להגשימם.
- ד. כל החברים הטובים אמרו שהם יוצאים להכשרה.
- ה. יש אבטלה בפולין, ובהכשרה יש פרנסה.
- ו. בהכשרה אלמד להיות לפועל (או לחקלאי) ואכין את עצמי לחיי חלוציות בארץ-ישראל.

נימוקים נגד:

- א. יציאה להכשרה פירושה החלטה כמעט סופית על פרידה מבית אבא ואמא. קשה.
- ב. בהכשרה יש אמנם פרנסה, אך שכר נמוך וחיי עוני.
- ג. אפשר לעלות גם בדרכים אחרות.
- ד. התכניות האישיות שלי לא מתאימות לתכניות התנועה.
- ה. אי אפשר להשאר כל החיים במכנסיים קצרים. צריך להתבגר.
- ו. גם בהכשרה אין פרטיות. הרי בטח לא יתנו לי ולבן/בת הזוג חדר משפחה.

"ארץ-ישראל בפולין" — החלוצים עובדים בשדות ליד ורשה

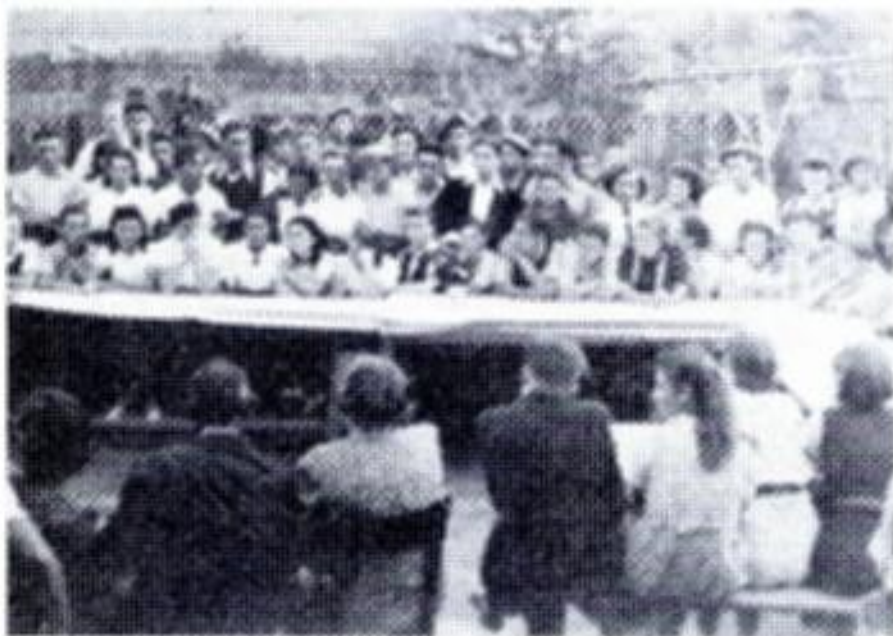
משואה - המכון ללימודי השואה

"האם מותר?"

יחידה שניה

תנועות הנוער בגיטו: 1939-1941

מפגש תנועות הנוער בזגלמביה

הנחיות כלליות

חלק זה של החוברת ממשיך את חלקה הראשון, ומתייחס לפעילות תנועות הנוער מפרוץ המלחמה (1.9.1939) ועד לתחילת ההשמדה (קיץ 1941).

שיטת העבודה ביחידה זו דומה לזו שביחידה הקודמת, אך הפעם אנו מוסיפים לכך את מימד ההחלטה הקבוצתית. בעבודתך, שים לב להנחיות הבאות:

א. גם ביחידה זו תמצאי סדרה של שאלות המנוסחות כשאלות לבחירה מנקודת מבטה של הדמות והתנועה שבחרת. אלא שהפעם מוצגות השאלות כדילמות היסטוריות (שאלות שהיה צריך להכריע בהן לכאן או לכאן), שעמדו בפני אנשי תנועת הנוער בתקופה הראשונה של הכיבוש הגרמני, 1939-1941. מרבית החומר יוצג הפעם כרקע לשאלות (הדילמות ההיסטוריות) ואת התשובות האפשריות עליך לבחור בעצמך.

ב. מערכת השיקולים הפעם היא מורכבת יותר, שכן יש לקחת בחשבון את שיקוליה הפרטיים של הדמות כפי שנבנתה קודם, אך גם את השיקולים התנועתיים, כפי שנלמדו ביחידה הקודמת. ושוב: אין לנסות ולמצוא תשובת "בית ספר", אלא יש לנסות להבין את התלבטויות והשיקולים של אנשי תנועות הנוער במצב ההיסטורי הנתון.

ג. סדר העבודה המומלץ:

(1) עיון ועבודה אישית בשאלות בחומר הרקע ובמקורות;

(2) השתתפות בדיון הקבוצתי וקבלת החלטה קבוצתית.

שים/מי לב: יתכן שהדעה של הדמות שבחרת לא תתקבל על דעת שאר חברי הקבוצה, אך עליך לנסות ולשכנע אותם בצדקתה.

הערה חשובה: בשל קוצר היריעה, לא ניתן היה לכלול בחומר הרקע ציטוטים של כל התנועות המוזכרות בחלק הראשון. עם זאת ידוע, כי מרבית התנועות והארגונים התמודדו עם דילמות הדומות לאלה המוצגות כאן, תוך שהם נותנים להם פתרונות שונים. בתשובתך, קח בחשבון את המקורות ההיסטוריים הניתנים באותו הקשר, אך נסה גם לדמות, כיצד היו עונים על תשובה זו הדמות ואנשי התנועה שבחרת בחלק הראשון.

רחוב חלודנה בגיטו ורשה

לחסל את התנועה או לחזור?

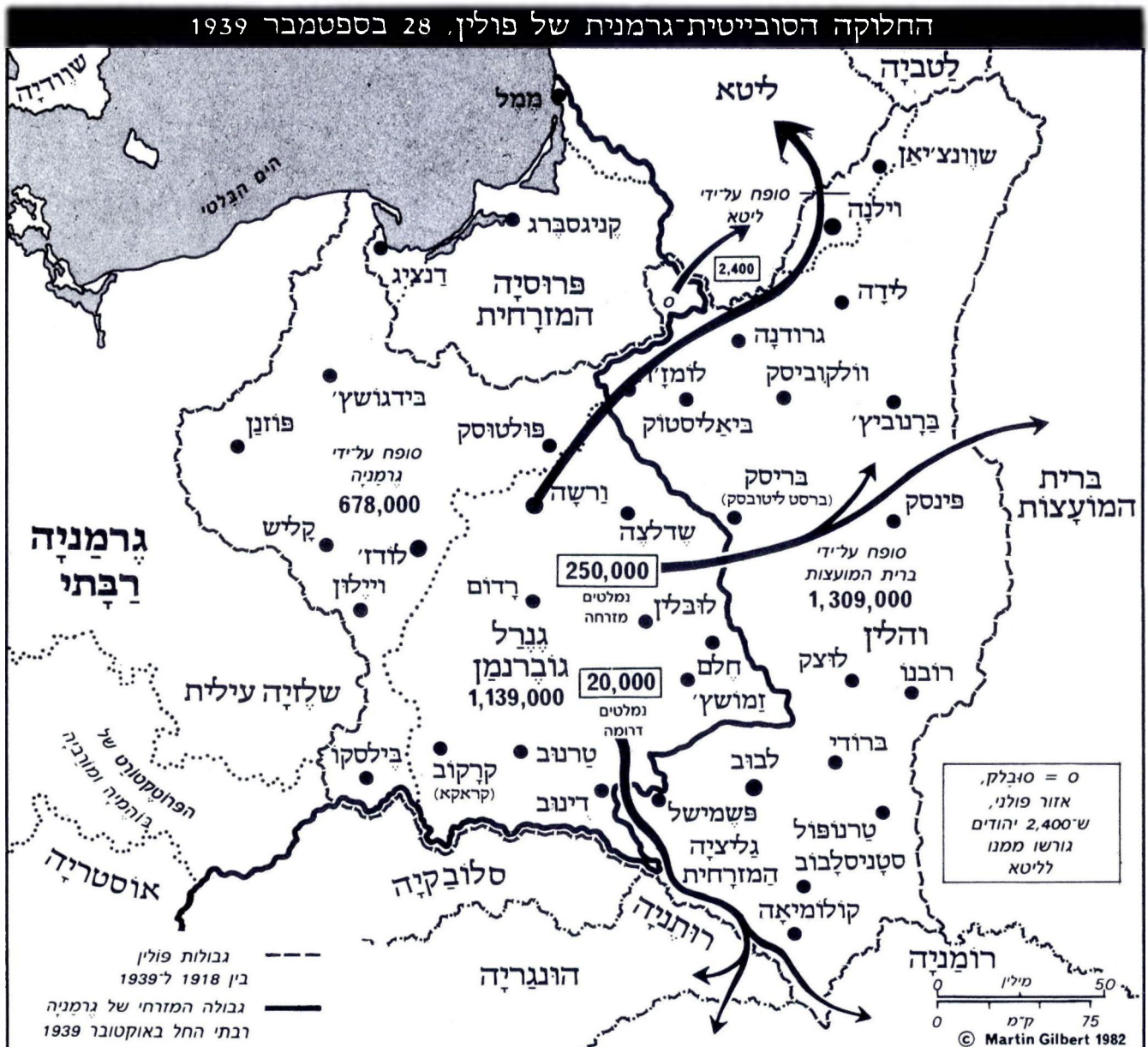
הנחיה:

חומר הרקע והמקורות שלפניך מתארים את המצב בעיר וילנה, לשם הגיעו הנהגות תנועות הנוער בחודשים הראשונים של מלחמת העולם השנייה.

א. קרא/י בעיון את חומר הרקע ואת המקורות, וענה/י על השאלה: מה היתה עמדת הדמות שבחרת בסיטואציה ההיסטורית הנידונה.

ב. רשום/רשמי את תשובתך בקצרה בדף התשובות שבידך.

הבריחה מהגנרל גוברנמן לשטחי ברית המועצות

משואה - המכון ללימודי השואה

הרקע:

הזמן: חורף 1939-1940.

המקום: העיר וילנה בליטא.

וילנה היא עיר חופשית מזה כמה חודשים. מצב זה נוצר כתוצאה מהמהלכים הראשונים של מלחמת העולם השנייה. כאשר נכבשה פולין על-ידי הגרמנים בספטמבר 1939, פלשו הרוסים לחלקה המזרחי ובסמוך לכך השתלטו על הארצות הבלטיות. מאז מחולקת פולין לשטח כיבוש גרמני ולשטח כיבוש רוסי, להוציא את וילנה שצורפה לליטא. לכן, נהרו לוילנה אלפי פליטים יהודיים שביקשו להימלט מאימת הכיבוש הנאצי, וביניהם כ-2,000 "חלוצים" מבוגרי תנועות הנוער. גם את/ה הגעת לוילנה יחד עם חבריך, אנשי התנועה. הדרך לוילנה לא היתה קלה: נאלצתם לחצות נהרות, לנוע ברכבות משא, בעגלות איכרים וברגל. היה עליכם לשחד או להערים על שומרי גבולות, ולהתחמק מבקורות שונות שנערכו בדרכים. אך היתה לכם מטרה ברורה והיא שנתנה לכם כח: מוילנה, כך אתם מקווים, ניתן יהיה לעלות לארץ-ישראל בטרם תשיג אותכם המלחמה. גם חברי ההנהגות הראשיות של תנועות הנוער הגיעו לוילנה, וראשיהן החלו לטפל בסידורי העליה באמצעים לגאליים

ובלתי-לגאליים. אתם עצמכם, מתארגנים ב"קיבוצי הכשרה" כמו בימים הטובים. חברי כל תנועה מארגנים להם "קיבוץ" ושם הם עובדים וחיים יחדיו, תוך שמירה על חיי שיתוף ושוויון. למרות אימי המלחמה, וחיי הדלות בקיבוצים אלה, המורל הוא גבוה. כולם מקווים כי במוקדם או במאוחר תפתר שאלת העליה וכולם יגיעו לארץ ישראל. אך עוד בימי הנדודים לוילנה, ומאוחר יותר בוילנה עצמה, חזרה ועלתה שאלה נוספת וקשה מאוד: אם יעלו כל החלוצים ובוגרי התנועות, מה יהא על עשרות אלפי אנשי התנועות בפולין הכבושה? מה יקרה ל"קנים" שהתפרקו בתחילת המלחמה, לחניכים הצעירים שנשארו עם משפחותיהם, ולבוגרים שלא הספיקו עדין להגיע לוילנה? מה צריכה להיות עמדת התנועה בשאלה כזו – לנסות ולהוציא מפולין את מי שניתן להוציאו? לנסות להחליץ לעזרתם של אלה שאינם יכולים לצאת? לחדש את פעילות הקנים והקבוצות בתנאי מחתרת? להניח לפי שעה לעבודה החינוכית ולשוב אליה רק בסיום המלחמה?

מקורות: הקטעים הבאים מצביעים על התבססות אנשי תנועות הנוער לגבי החזרה לשטח הכיבוש הגרמני. השליחה הראשונה

קטע מתוך ישיבת מרכז "דרור" בשטח הכיבוש הרוסי, באוקטובר 1939:

לפנות ערב יצאה להפרד ממשפחתה. כמה פשטות היתה בהליכתה זו. — פרומקה, חברה, אחות, גיבורה אלמונית — העוד נתראה באחד הימים?"

(מתוך "בימי שואה", הוצאת ההסתדרות הכללית והקיבוץ המאוחד, עין חרוד, 1940)

טושיה אלטמן (1918-1943)

בישיבת 'המרכז' נמסר על גורל התנועה באיזור הכיבוש הגרמני. ידיעות ממוראות המצור: ורשה הרוסה וחרכה. 150 חברים הגיעו לורשה מ'לודז' ומתגוררים בדירת 'הקבוצה'. בימי המצור היו סגורים במרתפים ללא אוכל וללא מים ומאור. בין התקפה להתקפה — עטו על השלל, להשיג בשר סוסים, דלי מים ומשהו למזון. בנין 'מרכז החלוצי' ברחוב גנשה עלה באש. רימון תותח פגע בבנין 'הקבוצה'. אחד החברים נהרג, סמוך על ידו נפצעה חברה אחרת פצע אנוש. בעודה שותתת ברמה עמלה חברה שלישית להגיש עזרה ראשונה לפצועים. דומיה מעיקה, יגון קודר עוטף את כל המסובים.

צפה ההצעה שמישהו מחברי המרכז יחזור לורשה. מה? לתופת ההיא? הן לא יתכן הדבר? מוטב לעבור ל'סדר היום'. שתיקה עיקשת. פרומקה [פלוטניצקה] קמה ומציעה את עצמה לשליחות זו. רגע של מועקה אכזרית. הניתן להכריע כאן? פרומקה מודיעה כי לא יזיונה מהחלטתה.

שאלה מצפונית

(מכתב מאנשי "השומר הצעיר" בוילנה לארץ ישראל)

"כתבנו לכם במכתבנו הקודם שהיינו אמורים להוציא לשם [לשטח הכיבוש הגרמני] אנשים לעבודה ולעצור את הבריחה משם. בעצם זוהי שאלה מצפונית רצינית. איך לעכב בריחה של אנשים צעירים מגיהנום של ייסורים, רעב, מחלות והשפלה מוסרית? ובכל זאת הננו חושבים שכל הצרות הללו תחלופנה פעם. אמנם יפלו קרבנות, אולם התנועה השומרית תחזיק מעמד ובהזדמנות הראשונה נוכל להתרחב ולגדול. בקשר זה עזבה את וילנה טוסייה [אלטמן] ולפי הידיעות שקיבלנו (עדיין לא רשמיות), הגיעה בשלום לורשה. אם הידיעה הזאת נכונה (כנראה שכן הדבר) הרי עשינו בזאת מעשה גדול. עד-כזה לא נעשתה שם שום פעולה מרכזית ולו אפילו רופפת ביותר. הרע היה בזה, שלא נמצא שם חבר הנהגה, אם-כי מי יודע, אם היה בידו לתקן משהו."

(מכתב הנהגת "השומר הצעיר" בוילנה למזכירות הקיבוץ הארצי בארץ ישראל, 7.12.1939)

ערכי התנועה האם בכל מחיר?

הנחיה:

חומר הרקע והמקורות שלפניך מתארים מועצה של תנועות הנוער באחד מגיטאות פולין בשנה הראשונה לכיבוש הגרמני. קרא/י קרא בעיון את החומר ונסה/י לשחזר את דעת הדמות שבחרת. מה צריכה להיות עמדת התנועה בשאלה הנידונה?

את המועצה פתח דוד, ראש ההנהגה המקומית שאמר בין השאר: "בשעות קשות אלה לעם היהודי, מוכיחה התנועה כי אפשר לשמור על האמונה ועל הזהות היהודית והציונית. פעילות התנועה מוכיחה, כי גם בעיתות מלחמה יכול הפרט לדאוג לא רק לעצמו, כי אם גם לקבוצה ולרעיון." החניכים מחאו לו כפים בהתלהבות.

ואחר כך החלו בדיונים. את השאלות המרכזיות העלתה לאה מקבוצת הבוגרים. בין השאר טענה בלהט: "עלינו לשמור על כל ערכינו, גם בתקופת המלחמה. גם תחת הכיבוש הגרמני, אסור לנו לשקר, לרמות, לגנוב, או לפגוע בזולת." מבין השורות עלה קול: "ומה אם אני רעב?"

לאה התבלבלה קצת: "מה שייך הרעב שלך לכאן?"

אך החניך התעקש: "לאבא שלי אין עבודה כי חירימו לו את החנות. האחים שלי רעבים, וגם אני רעב. אתמול התגנבתי מחוץ לגיטו והצלחתי לגנוב מאיכר פולני כמה תפוחי אדמה. האם זה נקרא שלא שמרתי על ערכי התנועה?"

ובמהרה מתפתח ויכוח סוער, ממש כמו בימים הטובים. אבל הפעם, שלא כמה בימים הטובים, אין מדובר על שאלה תאורטיות אלא על שאלה מעשיות מאוד. ובכן מהה עושים: שומרים על ערכי התנועה או משנים אותם? אם כן, יש מקום לחניך העקשן בשורות התנועה? אם לא, האם לא תאבד התנועה את ייחודה?

מועצת התנועה מתכנסת. אנשים שלא ראו זה את זה חודשים ארוכים מתחבקים ומתנשקים. בעיני כולם נוצצת הגאווה: תנועת הנוער חיה וקיימת, ומספר חבריה כבר עבר את מספר החברים לפני המלחמה. עכשיו מגיעה התנועה לשיא פעולתה: "מועצה חינוכית" המתקיימת בעצם ימי המלחמה, בגיטו הסגור.

כאשר הוקם הגיטו לפני חודשים אחדים, נראה היה הרעיון לקיים מועצה חינוכית כאבסורד גמור. כל יהודי העיר צופפו ברובע עוני קטן, וגדר שהוקמה מסביב לגיטו, מנעה מבעדם לצאת החוצה. רכושם של היהודים הוחרם, נאסר עליהם להחזיק מקלטי רדיו והם אולצו לשאת טלאי צהוב בצורת מגן דוד. בגיטו שררו עוני, רעב ומחלות מדבקות — מצבם של היהודים הלך והחמיר.

והנה, הגיע אז מוילנה, שליח מטעם ההנהגה הראשית, ובידו הנחיות שנתקבלו במועצת התנועה שם: יש לשקם את פעולת הקן המקומי. בעזרת כמה מהבוגרים שנשארו במקום, הוחל במהרה בפעילות בעלת אופי מחתרתי. הקבוצות אורגנו מחדש והחלו להתכנס בבתים פרטיים; נבחרה הנהגה חדשה והתמנו מדריכים צעירים לקבוצות החדשות. במהרה גם החל לצאת עיתון מחתרתי. לשורות התנועה הצטרפו נערים רבים, שהפעילות במחתרת נתנה תוכן חדש לחייהם. הקבוצות החלו לדאוג גם לצרכים החומריים של חבריהן, וברכות מהן הוקמו "קופות לעזרה הדדית". כל אלה הביאו, למרות תנאי הכיבוש והעוני, לתנופה בפעילות התנועה, עד כי ניתן לקיים מועצה חינוכית, כמו בימים הטובים ההם שמלפני המלחמה.

מקורות
הקטעים הבאים מצביעים על חלק
מהשאלות החינוכיות שעמדו בפני אנשי
תנועות הנוער בתקופה הראשונה של
המלחמה.

ההנהגה הראשית טושיה אלטמן, על חידוש הפעילות התנועתית בפולין הכבושה

אולי מזה דווקא התחיל הדבר, שתוך שאון ההפצצות והפגזים, תחת עיי מפולת של
בתים מתמוטטים גאה הרצון וצמחה תאוות החיים? אולי דווקא מזה, שהאדם האוכד,
ברגע האחרון לקיומו, כאשר בעיניים שנתרחבו מזוועה הציץ לתחום הכליון, תפס את
יפי החיים ועצמת היצירה? ואולי לא היופי ולא כוח הרצון, אלא פשוט יצר הקיום
לא נתן לו לגווע? ואז החל מישוהו מיטלטל בעגלה בלילות אפלים, בדרכים גשומות,
לעיירות זגלמביה ולמקומות הנידחים בפודלסיה, מקיש בערב בחשאי על חלונות
אפלים, וכאשר נפתחה דלת הבית וחמימות הדירה קיבלה את פני ההלך היגע, היו
העיניים מתרחבות משמחה בתמהון ובשמחה והשפתיים רק מלה אחת מלמלו:
'הִינֵנִה-גִּיהֵה הָרָאשִׁית? הָאֵם עֲדִיין? הָאֵם עַד הַיּוֹם? הָאֵם אֵינֶנוּ בּוֹדִידִים?' ניתכו
השאלות קדחתניות, תובעניות, כרוצות לגרש את המציאות המרה, חזרו הזכרונות
של שיחות ישנות, ריקודים, ויכוחים, חזרו, כדי לקום לתחיה.
הדבר התחיל בודאי מזה, שמישהו היה מיטלטל בדרכים ומקיש בחלון אפל... ואולי
היה זה המשך חדש?"

טושיה אלטמן, 1941

האידיאליסטים

גוסטה דוידזון, ממנהיגי תנועת "עקיבא" בקרקוב, על פעילות
התנועה בראשית הכיבוש הגרמני

בכל מסביב שררה הציניות והכפירה בערכם של האידיאליים, פשטה ההתרחקות
ואפילו הרתיעה מהחשיבה הרצינית והמעיקה. הבריחה מהמעשה; נלעגו האתיקה
והרוחניות. המלחמה גרמה להשחתת הנוער, לימדה אותו לפלס דרך בכוח מרפקיו,
לדחוק את רגלי הזולת. העומד על פי התהום, להיאחז בחיים בכל מחיר, אף במחיר
הכבוד, החירות והמצפון, לשעבד את הנפש לאויב בלי היסוס וכלי מעצורים.
ואילו הם [חברי התנועה] שמרו, כמקודם, על טוהר ביתם, ובחוסם הלב ליבו את
הלהבה לבל תדעך. בשעה שהסובבים אותם שקעו יותר ויותר בביצה, הם בנו
נקודות חדשות ודאגו כי ישגשגו בהן החיים המתמקדים ברעיון וכי יתנשאו כסלע
איתן מעל המים העכורים שמסביבם...

כבר מתחילתה סומנה דרכם בקרבנות... אז הוצב סימן שאלה: האם להמשיך בהרחבת
התנועה בשעה שהמוות גוזל מהם את מיטב פעיליה? הדעות נחלקו, לבסוף גברה
המחשבה הבריאה על המחלוקת שהיתה חריפה למדי. לא יתכן להקפיא את התנועה
על שמריה, אסור לכוחות הלוחמים לשבת באפס מעשה לוחם המסתתר בתוך
מחסה מוגן ובטוח יהפוך לנרפה, יינצלו חייו אך יאבד עוז רוחו. גופו ייצא אולי
בלי פגע מהדליקה המכלה את העולם, אך מחשבותיו יצטמקו ויפשה בו ריקבון.
ואז, מה הטעם לעמול להצלת חבורה שלא מפעמת בה הרוח, שאינה מוארת באור
פנימי ואינה משרתת את האמת שלה?

(מתוך גוסטה דוידזון: הפרק הראשון ביומנה של יוסטינה, ב"ערות" א', הוצאת בית לוחמי הגטאות, 1988, ע' 21-23)

קטע ממאמרו של אליעזר גלר, מנהיג תנועת "גורדוניה" בורשה:

ארגונם של הילדים מן השכבה הענייה ביותר אל תוך שורותינו מטיל עלינו את החובה להגיש להם עזרה חומרית. העזרה ההדדית היא גורם המאפשר לנו את מילויה של חובה זו. בדרך שבה תאורגן הפעולה, וכן בצורה שבה תהיה מוגשת העזרה לעניים ביותר, יהיה תלוי הדבר אם היא תהיה לגורם חיובי או שלילי בחינוכנו. חשוב במיוחד הדבר הזה בשכבת הצופים. מילוי כלתי מוצלח של חובה זו מצד המדריך עלול להביא לידי כך, שהילד העני ירגיש עצמו אפילו כ"קן" שלו נחשל ומופלה לרעה. אסור גם להביא לידי כך, שיהיה הילד עלול לחשוב, שכל עזרה שעוזרים לו היא תשלום בעד השתייכותו אל התנועה. הגשת העזרה על ידי הגרלה, מציאת איזו דרך שהיא שלפי "צירוף מקרים מזור" דווקא הנזקק הוא הזוכה, נראית כדרך נכונה ומתאימה. דבר ברור הוא כי דרכים אלה יש להחליפן תכופות.

(מתוך 'דבר הצעירים' עתון המחתרת של תנועת "גורדוניה", ספטמבר 1941, ב"עתונות המחתרת בורשה", כרך ג, הוצאת יד ושם, ירושלים תשמ"ד, ע' 350)

התנועה והמנהיגות היהודית

הנחיה:

הסיטואציה הבאה עוסקת ביחס תנועות הנוער אל המנהיגות היהודית בגיטו. קרא בעיון את הרקע והמקורות שלפניך, ונסה לחוות דעה מנקודת מבטה של הדמות שבחרת.

1. האם אתה אישית תומך בשיתוף פעולה חלקי או מלא בין תנועתך לבין היודנראט?
2. האם לדעתך על החלטת התנועה לחייב את כל החברים?

הרקע:

הזמן: חורף 1940-1941.

המקום: גיטו קטן בפולין.

הוא מבקש ממנהיגי התנועות כי אנשיהן יצטרפו לפעילויות היודנראט ויקחו חלק בעיקר באותן פעילויות הנוגעות לענייני צעירים: מחלקת החינוך, מחלקת העבודה, ומשטרת הסדר היהודית. טענתו העיקרית היא, כי תנועות הנוער מרכזות בשורותיהן את מיטב הכוחות הצעירים בגיטו ועליהם לתרום את חלקן לשיפור החיים היהודיים בתקופה קשה זו. אם יענו בשלילה, תהיה זו בריחה מאחריות. ולבסוף, אם לא יעשו זאת אנשי תנועות הנוער, יחדרו למסדות היודנראט יסודות חברתיים שליליים העלולים להזיק לאינטרס הכללי של הקהילה היהודית.

ראשי התנועות מהססים: תשובה חיובית פירושה שהם עלולים להעשות לחלק מהיודנראט, אשר מפעולותיו הם מסתייגים. מצד שני, השתלכות ביודנראט תוכל להבטיח גם את קידום פעילויותיהם שלהם: מקום לפעילויות הקבוצות, נקודות הכשרה לבוגרים, הגנה על החברים מפני גירוש למחנות-עבודה. תשובה שלילית, פירושה אמנם שמירה על עצמאותן הארגונית והרוחנית, אך ויתור על מקור כח ומתן מחסה רשמי-למחצה לפעילויותיהן.

ובכן, מה עושים: משתפים פעולה עם היודנראט או מחרימים אותו? אם כן — כיצד; אם לא — מה המחיר?

פעולות תנועת הנוער ממשיכות לשגשג בגיטו. מרבית התנועות כבר מפעילות קינים חזקים וגדולים והמסגרת התנועתית מתחזקת והולכת. לפי החלטות מועצת התנועה ממשיכים החברים לשמור על ערכי התנועה. ברחוב היהודי כבר ידוע כי תנועות הנוער הן כח חזק ומאורגן. בתור שכאלה צדו עתה גם את עינם של מנהיגי היודנראט.

היודנראט, הוא מוסד חדש הפועל בגיטו מאז תחילת הכיבוש. זוהי מועצה של יהודים נכבדים שמונו על ידי הגרמנים, והם אחראים בפני השלטונות על ביצוע פקודותיהם. אחריותה של המועצה היא גם לדאוג לכל ענייניהם של היהודים כגון מזון, דיור, ועבודה. בקרב יהודי הגיטו חלוקות הדעות לגבי תפקיד היודנראט: יש הטוענים שאינם אלא משתפי פעולה ועושי דברם של הנאצים; לעומתם טוענים אחרים, כי אנשי היודנראט ממלאים תפקיד חשוב במאבק הקיום של הקהילה בתנאי הגיטו: הם מארגנים מטבחים ציבוריים, תחנות הזנה לילדים, תומכים בנוזקים, מפעילים בית חולים קטן ועוד. השכנוע הוזמנו חברי ההנהגות של תנועות הנוער לפגישה עם יו"ר היודנראט. על הפרק עומדת שאלת השתתפותם במסדות היודנראט. ראש היודנראט, הוא ציוני ותיק המוכר לפעילי התנועות. בשיחה

הקטעים הבאים מתארים מספר עמדות מנוגדות ביחס ליודנראט בקרב אנשי תנועות הנוער במקומות שונים בפולין:

מחלקת הנוער:

פרדקה מזיא, חברת "הנוער הציוני" בסוסנוביץ, על היחסים בין

תנועות הנוער והיודנראט באיזור, בראשית תקופת הכיבוש:

מראשית צעדיו בתורת ראש הקהילה [היודנראט], השתדל משה מרין לקרב לעבודתו את החלק הטוב שבציבור היהודי – את הציונים הפעילים, עסקני הציבור וסתם אנשים מכובדים. גם על תנועות הנוער לא פסח מרין. הוא ידע לא פחות מכל שאר היהודים, כי פעילות התנועות נמשכת ושחבריהן נפגשים. מרין הערמומי ומהיר התפיסה לא נעלמה מעיניו עליית כוחן של תנועות הנוער בתקופת המלחמה. הוא ניסה לקשור קשרים טובים עם ראשי התנועות, ומוכן היה להבטיח להם "הרים וגבעות". אך התנועות לא התפתו. אמנם רבים מחבריהן היו פקידים בקהילה ועבדו במשרדיה השונים, אך בתורת תנועה לא קיבלו את מרותו של מרין, ופעלו לפי שיקולן ומצפונן הן...

[אחרי מספר התנגשויות בין מרין לבין אנשי תנועות הנוער] הזמין מרין אליו את נציגי כל התנועות והציע להם להקים מועצת נוער, כמחלקה מיוחדת בקהילה. הדבר עורר מבוכה וויכוח סוער: הדעות התחלקו. היו חברים שלא רצו שום שותפות באחריות ובמעשים עם הנהלת הקהילה. אך הרוב הבינו, שבהקמת המחלקה ינתנו בידינו אפשרויות להרחיב את פעולתנו ולחזק, לארגן נוער נוסף, לקשור קשרים עם ערים אחרות ולזכות בפריבילגיות שונות, שרק מרין יכול להשיג אותן. אחר דיונים מייגעים הוחלט להקים את המחלקה, אך יחד עם זה לא לענות "אמן" אחרי מרין, אלא לבדוק ולשקול כל דבר לגופו ולהחליט כפי שייראה לנכון בעינינו. אחר-כך עוד נטוש היה ויכוח ארוך בין נציגי התנועות ובין מרין על פרטים שונים, הנוגעים להקמת המחלקה. הוא הציע מועמדים שונים לראשותה, אך איש מהם לא זכה באמונם ובתמיכתם של כל הנציגים. לבסוף קיבל על עצמו יוזק [קוז'וך, ראש קן "הנוער הציוני" בסוסנוביץ] לעמוד בראש המחלקה, ועל ידו מועצה של נציגי תנועות הנוער החלוציות.

(מתוך פרדקה מזיא: "רעים בסער", הוצאת יד ושם, ירושלים 1964, ע' 55-56)

יהודים בגיטו נלקחים לעבודת כפייה

על יחס "השומר הצעיר" בורשה ליהודנראט:

מרדכי [אנילביץ, חבר הנהגת "השומר הצעיר" בורשה], הוא שתבע מאת התנועה, כי תתרחק מהיהודנראט ואסר על חברי התנועה לקבל משרות פקידות ביהודנראט. היו חברים שחשדנות זו, אי-אמון זה למפרע, לא נתקבלו על דעתם. והרי בתחילה לא היה כלל ידוע טבעו של מוסד זה. פשוט, המשך לקהילה היהודית בעבר. אין להטיל דופי באנשים רק מחמת-זה שהנאצים מינום לכהונות, או שהם התמנו בעצת חבריהם. אחדים מהם הנם עסקני ציבור משכבר הימים, ואחרים גם הם ידועים כאנשים הגונים...

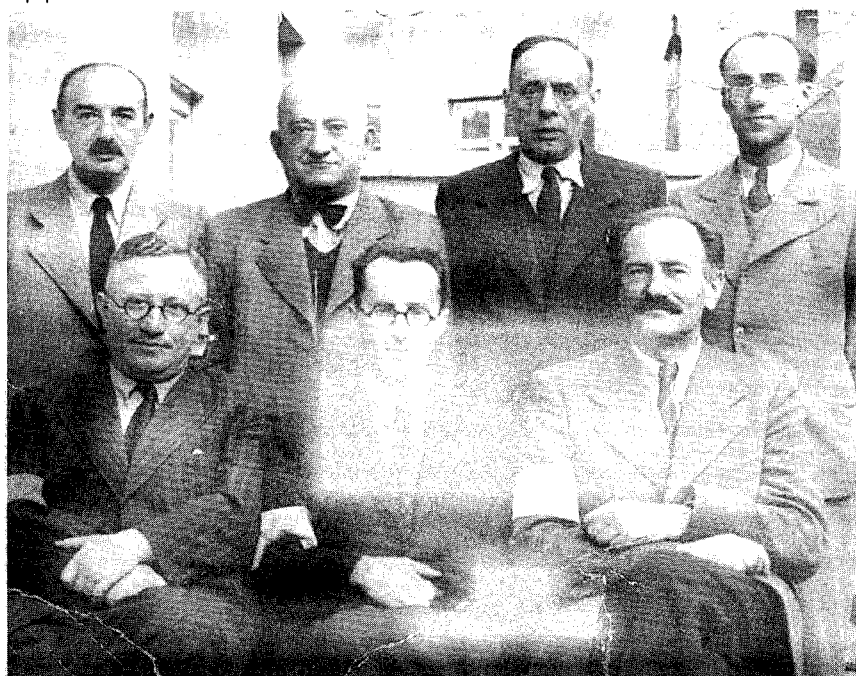
מרדכי היה הראשון מחברי התנועה שהתנגש עם המשטרה היהודית. הדבר היה באביב של 1941, בימי השילוחים למחנות העבודה. הגרמנים הטילו את מכסת הגיוס על היהודנראט והמשטרה היהודית. בתחילה התנדבו רבים לצאת למחנות. הניחו, כי תמורת העבודה יקבלו מזון לשובע וקורת גג, דברים שהיו חסרים בגיטו. עדיין האמינו כי הנאצים מתכוונים לעבודה, ויהודי שהוא נכון לעמל פיסה יכובד כאדם. עד מהרה נסתברה הטעות המרה. מהמחנות החלו חוזרים חולים ונכים, שקי עור שנמצאו מתוכם הבריאות ורצון החיים... כמובן, לאחר שנודעו העובדות לאמיתותן, שוב לא נמצאו "מתנדבים". עסקני היהודנראט בחרו בדרך סלקטיבית. אנ"ש, תקיפים ובעלי המעה, שוחררו מגיוס למחנות. לאחר שהצוים, התזכורות והאיומים הכזיבו, עברו השוטרים היהודים לדרכי אלימות. כלילה פשטו על הבתים והוציאו את הנידונים ממיטותיהם...

באחד מלילות הציד הגיעו השוטרים גם לחדרו של מרדכי. כמובן, מרדכי סירב ללכת. התפתחה שיחה, שבסיומה חלק מרדכי סטירות והשליך את השוטרים החוצה. אותו לילה הסתתר על גג ביתו ולמחרת עקר מהדירה...

מסע של חטיפות למחנות-העבודה הגיע את ההנהגה לפנות בקריאה אל אנשי התנועה שיגלו התנגדות פאסיבית לשילוחים וימשיכו בעבודה התנועתית הרצופה...: "לא נלך למחנות העבודה! נקשה על כל צעד של פקידי הקהילה [היהודנראט] במילוי תפקידיהם!"

(מתוך ישראל גוטמן, "מרד הנצורים", הוצאת ספרית פועלים, 1963, ע' 115-117)

היהודנראט בקרקוב

נגד האויב הפנימי:

שמשון דרנגר (שימק) ממנהיגי "עקיבא" והמחתרת בגיטו קרקוב.

מתחילת הכבוש הגרמני, כשעדין רחוקים היינו מנקיטת עמדה לוחמת, נמנענו מכל שיתוף פעולה עם האויב... וודאי שדחינו כל הצעה של עבודה ביוזמאטים, וכשעלתה על סדר היום שאלת ה"אורדנונגסדינסט" (המשטרה היהודית), פתחנו בפולמוס גדול בנושא זה.

ועד הקהילה בוורשה, למשל, היה סבור, כי רק בני הנוער החלוצי יצליחו להשוות למוסד זה אופי מתאים וישמרו אותו משחיתות. ואילו אנו טענו, שאין שתוף פעולה עם האויב, שאפשר לשוות לו אופי חיובי, אפילו במיטב הרצון הטוב. שמירת הסדר בין היהודים בנסיבות אלה עשויה רק לדחוק אותם עוד יותר לאורח חיים של עבדים. והרי זה שירות לאויב והעמקת אסונו של העם...

(מתוך "החלוץ הלוחם", בטאון הנוער היהודי החלוצי במחתרת קרקוב, אוגוסט-אוקטובר 1943, הקיבוץ המאוחד, 1984, עמ. 138-139)

שמשון דרנגר (1916-1943)

יחזק קוזק (1919-1943)

מרדכי אנילביץ (1919-1943)

האם מותר?

הנחיה:

הסיטואציה הבאה ענינה בפעולות תנועות הנוער בזמן שיא הרעב בגיטו ורשה. ענה על השאלה מנקודת מבטה של הדמות שבחרת.

הרקע

הזמן: קיץ 1941

המקום: גיטו ורשה

להסתגל מעט למאבק הקיום היהודי: בקבוצות התנועות מוקמות קרנות קטנות לעזרה הדדית וחברי תנועות הנוער מקיימים פעילות נוער ליד המטבחים הציבוריים. עם זאת, מרבית התנועות בורשה מסתייגות מכל שיתוף פעולה עם היודנראט.

מוקד פעילותן של תנועות הנוער הוא כלפי פנים. מהחדרים בהם מתכנסים אנשי התנועה בוקעים צילי שירים עבריים. בית ספר תנועתי שמקימה תנועת "דרור" משמש כתחליף לגימנסיה לחברי התנועה. לכל תנועה אף יש עיתון או אפילו מספר עיתוני מחתרת משלה. עיתונם אלה מופצים בחשאי בין החברים והם מוסרים מידע רב על ההתפתחויות בחזיתות המלחמה, אך יותר מכך על עמדותיה האידאולוגיות של התנועה ועל התקדמות הפעילות התנועתית. שאלת היחס לברה"מ לאור לחימתה בנאצים, והיחס לארץ ישראל לאור הניתוק ממנה – תופסים חלק נכבד בדיונים אלה. כל זאת בתנאים של קהילה יהודית בת מאות אלפים הגוועת ברעב. לעיתים נראה הדבר, כי אנשי תנועות הנוער חיים בעולם פנימי, סגור משלהם. האם תנועות הנוער מגיבות למציאות, או אולי בורחות ממנה? האם יש לחדול עתה סופית מפעילות חינוכית ותרבותית ולהתמסר למלחמה ברעב?

הגיטו היהודי בורשה גווע. למעלה מ-400,000 יהודים דחוסים בשטח שגדלו אינו עולה על 5.2 אחוזים משטחה של ורשה, סגורים בין חומות הנשמרות בקפידה. מנת המזון המסופקת להם על ידי השלטונות הגרמניים אינה עולה על עשירית (!) ממנת הקלוריות הדרושה לקיומו של אדם נורמלי.

היהודים נאבקים על קיומם: ילדים קטנים ומבריחים מקצועיים מגיבים לתוך חומות הגיטו הנצור כמויות גדולות של מזון; אנשי הארגונים היהודיים מלפני המלחמה מקימים מטבחים ציבוריים בהם ניתן לאכול מעט מרק חם; אנשי היודנראט משתדלים פעם אחרי פעם אצל השלטונות הגרמניים למען הגדלת מנות המזון; רופאים יהודיים נאבקים ככל יכולתם במחלות המדבקות, תוצאת הצפיפות, תנאי התברואה הירודים והרעב.

אך מאמצים אלה אינם משנים את התמונה אלא באופן חלקי בלבד: מדי חודש גוועים ברעב ובמחלות מדבקות אלפי יהודים. הגויות מתגוללות ברחובות, ושם הן מוטלות מכוסות בעיתונים, עד שהקברנים אוספים אותן בעגלות יד. בבית הקברות שוב אין מקום, וקברי אחים ענקיים נחפרים בשולי העיר ולשם מובלות אלפי הגויות.

בתוך כל זאת ממשיכות לפעול למרות הכל תנועות הנוער. אכן, גם הן נאלצו

רחוב בגיטו ורשה

האם מותר?

חיבור בעיתון מחתרת, מאת לילית מגדוד "שריד" בקן "השומר הצעיר" בורשה:

פשטנו ברחוב. אנו צועדות בכביש, בשישיות הולכות. הכל הומה בנו, עובר על גדותיו, האושר והנעורים. אנו מפזמות לנו, מציבות בקצב רגליים קפיציות: אחת, שתיים. אחת, שתיים. כמה שעות להוטות אלו של הפעולה החיו אותנו, ריעננו. (—) ואיתנות מחשבותינו, חלומותינו נעלים. מחוצה לנו לא נשתנה אמנם דבר. מבטים עוינים, רעים, רודפים אותנו. משהו אומר: "טוב להן. עדיין הן שרות". איך להסביר לאנשים אלה ששמחתנו אינה התבדרות רגילה... תודעת התעלות מעל לכול שבו הם חיים. ננעצנו כקרן-אור באפילת הגיטו, אולם הבריות רואות רק את הניגוד שבינינו לבין דלותם, לבין השפלתם... אנו צועדות באמצע הרחוב ושרות, ולפני הבתים מוטלים בני אדם... גוועים. משהו משיג אותנו: — "חכו נערות המותר לכן כך?"

מאת המערכת [של עיתון המחתרת]:
אולי ישיב אחד הקוראים על השאלה?

(מתוך "עתונות המחתרת בורשה", כרך ג', הוצאת יד ושם, ירושלים תשמ"ד, ע' 191)

הנחיה לעבודה בקבוצה — תנועה:

הנחיה:

לאחר שהתחלקתם לקבוצות לפי הבחירה בתנועות הנוער, עליכם לערוך דיון קבוצתי בשאלה מס' 3: התנועות והמנהיגות היהודית.

הלבטים וההכרעות שלך משמשים עתה בסיס לדיון והכרעה קבוצתית-תנועתית.

על הקבוצה-תנועה להגיע להחלטה בשאלות:

1. האם על הקבוצה-תנועה לשתף פעולה באופן חלקי או מלא עם היונדראט?

2. האם ההכרעה של הקבוצה-תנועה מחיבת את כל חברי התנועה?

3. האם צריך לנסות ולשכנע את התנועות האחרות בצדקת החלטתכם?

משואה - המכון ללימודי השואה

"שלוש שורות בהיסטוריה"

יחידה שלישית:

"תנועות הנוער נוכח ההשמדה" 1941-1943

מאי 1943 — גיטו ורשה

הנחיה כללית לעבודה ביחידה העליונית:

חלק זה של החוברת ממשיך את שני חלקיה הקודמים של החוברת מבחינה כרונולוגית, הוא עוסק בתגובות תנועות הנוער לתהליך ההשמדה החל מקיץ 1941 ועד לסתיו 1943.

הערה חשובה: כמו ביחידה הקודמת, בשל קוצר היריעה, לא ניתן היה לכלול בחומר הרקע ציטוטים של כל התנועות המוזכרות בחלק הראשון. עם זאת ידוע, כי מרבית התנועות והארגונים התמודדו עם דילמות הדומות לאלה המוצגות כאן, תוך שהם נותנים להם פתרונות שונים. בתשובתך, קח בחשבון את המקורות ההיסטוריים הניתנים באותו הקשר, אך נסה גם לדמות, כיצד היו עונים על תשובה זו הדמות ואנשי התנועה שבחרת בחלק הראשון.

לפניך ארבע אפשרויות תגובה של תנועות הנוער בארבע גיטאות שונים. עליך לבחור באחת בלבד ולרשום את נימוקיך לבחירה.

אפשרויות אלה מוצגות לך כאן כאפשרויות חד משמעיות. המציאות כמובן היתה שונה במורכבותה. עם זאת כדי שתוכל לחוש ולהבין ולו במקצת את הבעיות מולה ניצבו כלל היהודים ותנועות הנוער בחרנו להביא את הדברים כך.

להלן האפשרויות: א. לחימה לא כיהודים

ב. התגוננות בגיטו

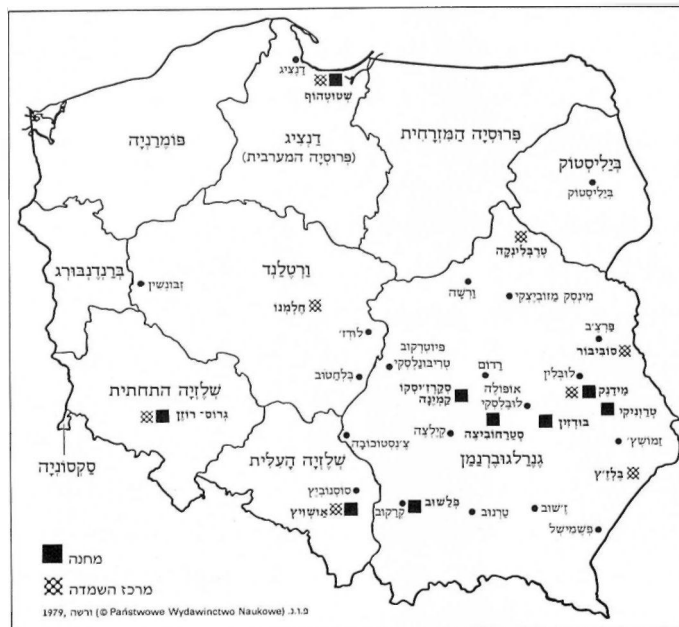
ג. יציאה ליער

ד. הצלה.

לאחר מכן וודא את שם המקום שאותו מאפינת בחירתך זו.

לאחר שקיבלת את החלטתך פעל לפי הנחיות המורה: הצטרף לשאר הלומדים שבחרו כמוך.

עליך לגבש עם חבריך לקבוצה את הדרכים המעשיות לביצועה של החלטתכם. עשה זאת לפי ההנחיות, הרקע ההיסטורי והמקורות. בסוף הדיון עליכם להגיע לתוכנית פעולה מפורטת ואחידה.

פולין בתקופת הכיבוש הגרמני

קרקוב: לחימה כלא יהודים

חומר הרקע והמקורות הבאים מתארים לכם את המצב בקרב אנשי תנועת הנוער בקרקוב בסוף שנת 1942.

הנחיה:

קראו את חומר הרקע והמקורות הבאים, והגיעו להחלטה ביחס לשאלות העולות מהן.

בזמן הדיון הקבוצתי, קחו בחשבון לא רק את נתוני הרקע למעלה, אלא גם את אופין ודרכי פעולותן של תנועות הנוער בתקופת הכיבוש הראשונה (כפי שהכרתם אותה ביחידת הלימוד הקודמת).

במסגרת הדיון, נסו להגיע להכרעה משותפת בנקודות הבאות:
א. האם התנועה צריכה לקחת אחריות על גורל הגיטו?
ב. האם על חברי המחתרת להזדהות במהלך פעולתם כיהודים?
ג. האם יש לקחת חלק במאבק הפרטיזני הפולני כנגד הגרמנים?
ד. האם יש למקד את הפעילות רק מחוץ לתחומי הגיטו?
ה. מהם הצעדים המעשיים המתבקשים מדרך התגובה עליה החלטתם?

שער גיטו קרקוב

רקע:

הזמן: סוף 1942

המקום: קרקוב

קשרים (קשריות) אלה הביאו גם את הידיעה כי בורשה החליטו בתקופת הגירוש הגדול ב-27.7.1942 אנשי "החלוץ" ("דרור"), "השומר הצעיר" ו"עקיבא" על הקמת ארגון יהודי לוחם, שיתנגד בצורה אקטיבית לגירושם. החלטה זו נתקבלה בורשה בניגוד לדעת נציגי המפלגות המבוגרים: תנועות הנוער החליטו לפנות אל דרך ההגנה המזוינת לבדם.

בתקופה זו, של נובמבר 1942, כבר פיתחו אנשי המחתרת בקרקוב מגוון של פעילויות: הוחל ביצור תעודות מזויפות המאפשרות לאנשי המחתרת חופש תנועה בדרכם מהגישו ואילו חזרה; הוחל אף בהכנת פצצות-תבערה תוצרת בית, אם כי בשטח זה, ההישגים הם חלקיים לעת עתה; אך העיקר, בידי "הארגון היהודי" מצויים כבר מספר אקדחים שנקנו בורשה, והוברחו לקרקוב בידי קשרית המחתרת. באמצעות נשק זה, נעשו נסיונות ראשונים להוציא מספר חברים ליערות סמוכים כדי להקים שם בסיס פעולה וליצור קשר עם פרטיזנים פולנים, אלא שהנסיון נכשל. אין עדיין תנועה פרטיזנית של ממש באזור.

השאלה המרכזית העומדת עתה בפני אנשי המחתרת בקרקוב לאחר ה"אקציה" האחרונה, שוב אינה האם להגיב בכח, אלא כיצד. כיהודים או כפולנים? במסגרת המחתרת היהודית או במסגרת הפרטיזנים הפולניים? בתוך הגישו או מחוצה לו? יש להדגיש בהקשר זה, כי קרקוב שימשה בירת ה"גנרל גוברמנט", ולכן קיימות היו בה אפשרויות התנקשות מסוימות במפקדים גרמניים, אך זאת כמובן, בפעולה מחוץ לגבולות הגישו.

ב-28 לאוקטובר 1942, אך לפני ימים אחדים נערכה בגישו קרקוב ה"אקציה" השנייה. ב"אקציה" הראשונה, בין ה-1 ל-8 ביוני 1942 גורשו למחנה השמדה בלז'ץ, כ-5,000 יהודים, ואילו עתה באוקטובר גורשו עוד כ-6,000 יהודים שהוצאו מבתיהם בלילה ע"י אנשי הס"ס ומשטרת הסדר היהודית, על פי רשימות מוכנות מראש.

אנשי המחתרת בקרקוב מתכנסים לדון על המשך פעולותיהם. הם מאורגנים היטב מזה מספר חודשים. עוד ב-20 לאוגוסט 1942, הוקם בקרקוב "הארגון היהודי הלוחם של הנוער החלוצי", הכולל חברים מכל תנועות הנוער החלוציות, ואשר במרכזו עומדים אנשי "עקיבא" ו"דרור". מעט מאוחר יותר, בספטמבר 1942, הוקם בקרקוב ארגון מחתרת נוסף בשם "איסקרא" [הניצוץ] שבמרכזו עומדים אנשי "השומר הצעיר". ארגון שני זה קשור בזרוע הצבאית של המחתרת הקומוניסטית הפולנית, ה"גוורדיה לדובה".

לאנשי המחתרת אין ספקות באשר לגורל היהודים המגורשים. עוד לפני שהחלו גירושם מקרקוב עצמה, הגיעו למקום ידיעות מוסמכות על ההרג במזרח שביצעו הגרמנים עם הפלישה לברית המועצות; העתקי העדויות שהגיעו לורשה על ההשמדה בגז במחנה חלמנו; וכן עדות של איש "השומר הצעיר" שברח מטרבלינקה. את הידיעות מורשה העבירו קשרי תנועות הנעים בין ורשה וקרקוב בסכנת נפשות מתמדת.

כורח פוליטי מול דחף פנימי
מתוך פקודה מספר 2 של המפקדה העליונה, של "הארגון היהודי",
אוגוסט 1942

"מתוך כורח פוליטי — אמנם בניגוד לדחף הפנימי — הננו מחליטים להעמיד פני לא־יהודים, כדי לפתוח בפעולה מזויינת נגד השלטונות הגרמניים. מתוך התחשבות בעובדה, כי פעולתנו עלולה להחיש את חיסולם של הישובים היהודיים האחרונים, וכתוצאה מכך להטיל עלינו — אולי לא בצדק — את האחריות למותם של רבבות היהודים, מצאנו שצורת פעולה זו הכרחית לנו. אין עובדה זו מפחיתה מתודעתנו הלאומית, ואינה סותרת את גאוותנו כיהודים — היא מעידה רק על כך, שבמאבק עם האויב נאמץ לנו כל צורה טקטית הכרחית...

מאותם הטעמים אין אנו מפרסמים לפי שעה את השם הרשמי של הארגון. ברגע הנכון נופיע בגלוי, כנוער יהודי חלוצי.

(מתוך: החלוץ הלוחם, הוצאת בית לוחמי הגיטאות, ע' 79)

חולמים ולוחמים

קטעים מרשימותיה של גוסטה דוידזון, ממנהיגות "עקיבא" ומחתרת הנוער היהודי החלוצי (מאוחר יותר "החלוץ הלוחם") בקרקוב. נכתב בכלא גרמני בראשית 1943.

(...)לאנשי מחתרת אחרים די היה להסתיר את הפעולה וכל הכרוך בה, ואילו הם חייבים היו ראשית כל להסתיר את עצמיותם, את מוצאם, את קלסתר פניהם, את אורח חייהם, את הלך־רוחם ורעיונותיהם היקרים, אותם טיפחו זה שנים. תחילה חייבים היו להסתיר את כל אלה ורק לאחר מכן את פעולתם. האם יוכל מישו, אי פעם, להביין את חבורת ההוזה האלה, אשר כיהודים וכבני־אדם נשללה מהם מכבר הזכות לחיות ואף־על גזר הדין הזה נשארו בחיים — ואחזו בנשק? (...)

(...)התובן חדרתו של מהפכן, שמא ינחל כישלון עוד בטרם יצא אל שדה הפעולה? היבין מישו פחדים מפני המוות, שיקדים אותך לפני שעשית דבר־מה למען הענין הקדוש? איש מהם לא פחד מפני המוות, אבל הכל פחדו פן יפלו בידי האויב ללא־עת, פן ייתפסו על ידי השלטונות בגלל דבר של מה־בכך ולא בשל פעולה ממש. לא היו להם עוד מאויים פרטיים כלשהם — אלא אך ורק למות בכבוד, לא להתבזות אלא לזכות וליפול בקרב. (...)

(מתוך, גוסטה דוידזון, יומנה של יוסטינה, הוצאת בילה"ג, תשל"ח, עמ' 14)

חברי "עקיבא" לאחר התיעצות — גיטו קרקוב

קרקוב מול ורשה

על ויכוח ביחס לשיטות הפעולה בין המחתרת כורשה וקרקוב.
...בינתיים הגיע שליח מקרקוב עם דרישה, שאני מוכרח לצאת מייד, כיוון שהם מתכננים לפעולה מסוימת. בורשה ידענו שבגיטו הקטן, הצר והמצומצם בקרקוב, השתלטו אנשי היודנראט ועוזריהם ועלו על עקבות הארגון היהודי הלוחם בגיטו. היו שתי אפשרויות: האחת – הדרך שהלכנו בה בורשה, להכניע את היודנראט ואת משרתיהם להכריח או להוציא להורג את הבוגדים. שם, לאחר שנאסר אחד החברים, נדמה לי שזה היה דולק ליבסקינד, שהצליח להכריח את השוטרים היהודים באקדח אחד אשר היה בידו, לאחר שמשתפי הפעולה ידעו בדיוק את מקומות הריכוז של הלוחמים, הם הלכו בדרך השנייה: במקום להוציא בוגדים להורג ולהתנגש במשתפי הפעולה והיודנראט, הם עזבו את הגיטו והתמקמו בצד הארי של קרקוב. את הדברים האלה ידענו, והדרך הזאת עוררה בנו תגובה שלילית. בבואי לקרקוב, הגעתי עם החלטה, שמוכרחים לעשות פעולות בתוך הגיטו.

הדבר השני: ידעתי מדיניות-והשכונות שהם עושים פעולות חשובות מאוד, וביתר הצלחה מאשר בורשה, בהשגת נשק מידי הגרמנים. כל הפעולות שלהם התרכזו בקרקוב הארית או בסביבותיה של קרקוב, בה בשעה שכל הפעולות שלנו בורשה – וזאת היתה הגישה שלנו כדוגמא לערים אחרות – התרכזו בתוך הגיטו. לאחר שיחות פנימיות, יצאתי בדיעה לשם מה אני נוסע לקרקוב, לשכנע את החברים לעשות הכל כדי לחדור בחזרה לגיטו, מתוך ידיעה ברורה, שאם תהיה "אקציה", לא יהיה מי שיגן על הגיטו, והם יימצאו מחוצה לו; הלוחמים לא יהיו בתוך הגיטו. לא ידעתי מאומה על אופי הפעולה המתארגנת שם.

זכורני, כי הקומפרומיס שלי היה, שאם הם לא יוכלו להשתלט על הגיטו, אז הם מחוייבים למצוא בשביל האנשים מקומות מחבוא, בסיסים – אם מדובר כבר בצד הארי של קרקוב – כדי שיוכלו להיות מעורבים במקרה של "אקציה" בתוך הגיטו. וכך סיכמנו את הדברים ברוח טובה, מתוך ידיעה, שלהבא אין הם עושים פעולות בצד הארי של קרקוב ולא מסכנים את האנשים ואת מרד הגיטו.

עדות יצחק צוקרמן, הפעולה בקרקוב, מתוך "דעו אני יהודי", אברהם ליבוביץ, לאבאן, בית לוחמי הגיטאות, תשמ"ה, עמ'

107-106

יצחק צוקרמן (אנטק) (1915-1981)

ורשה: "התגוננות בגיטו"

חומר הרקע והמקורות הבאים מתארים לכם את המצב בקרב אנשי תנועות הנוער בורשה בתחילת 1943: הארגון היהודי הלוחם – מנהיגות אלטרנטיבית?

הנחיה:

קראו את חומר הרקע והמקורות הבאים, והגיעו להחלטה ביחס לשאלות העולות מהן.

בזמן הדיון הקבוצתי, קחו בחשבון לא רק את נתוני הרקע למעלה, אלא גם את אופיין ודרכי פעולתן של תנועות הנוער בתקופת הכיבוש הראשונה (כפי שהכרתם אותה ביחידת הלימוד הקודמת).

במסגרת הדיון, נסו להגיע להכרעה משותפת בנקודות הבאות:

א. האם במסגרת המחתרת יש לבטל לחלוטין את המסגרות התנועתיות הישנות ולבנות את המחתרת במתכונת צבאית?
ב. האם על מחתרת לסגל לעצמה משמעת צבאית קשוחה?
ג. האם על הארגון היהודי הלוחם להתייבב כמנהיגות אלטרנטיבית בגיטו?

ד. באיזה אמצעים על המחתרת לבסס את עמדותיה בקרב הציבור היהודי?

ה. האם חיסול כוגדים ומשתפי פעולה הוא תנאי הכרחי להצלחת המחתרת?

ו. מה הם הצעדים המעשיים המתבקשים מהחלטות אלה?

הרקע:

הזמן: פברואר 1943

המקום: גיטו ורשה

הארגון היהודי הלוחם ידוע הסבל והאכזבות נמצא עתה בתנופת פעילות. בתקופת הגירושים הגדולים בקיץ ובסתיו, כמעט התפוררה המסגרת הראשונה של הארגון שהיתה מורכבת אז רק מאנשי תנועות הנוער. לתעמולה שהפיצו חברי הארגון בקרב הציבור היהודי בדבר מטרות הגירושים, כמעט ולא היתה תהודה. קבוצות שהוצאו במטרה להצטרף לפרטיזנים נתפסו ואנשיהן אבדו. ובעיקר, ב־3 לספטמבר, שכל הארגון הצעיר איבד

בורשה, הריכוז היהודי הגדול ביותר בין שתי מלחמות עולם, נותרו עתה רק כ־50,000 יהודים. כ־80,000 יהודים גוועו בגיטו ורשה ברעב ובמגיפות, עד לקיץ 1942; כ־230,000 יהודים גורשו לטרבלינקה בגירושים הגדולים מיולי עד ספטמבר 1942. ולאחרונה, לאחר פסק זמן של חודשים, גורשו ב־18 לינואר עוד כ־6,000 יהודים. לנותרים לא נותרה זה מכבר אשלייה כלשהי: ברור להם כי גם תורם יגיע.

ביום אחד שנים ממנהיגיו, יוסף קפלן ושמואל ברסלאב אנשי "השומר הצעיר", וכן איבד את מרבית הנשק שנצבר עד אז, מספר אקדחים ורימונים. באוירת הדכאון ששררה אז בין הנותרים, הוצע לערוך אקט אחרון של יאוש: להתנפל על הגרמנים בנשק קר או בידים ריקות; להספות כולם, אך לעשות משהו כנגד הגירויים שעברו ללא תגובה כלשהי. אך ימי ספטמבר הנוראים חלפו זה מכבר. עם תום הגירויים השתנתה האוירה בגיטו ללא הכר. התחושה כי אין יותר מה להפסיד חיזקה את ידי המאמינים בתגובה חמושה, בפעולת התגוננות. בסוף אוקטובר 1942 הוקם הארגון היהודי הלוחם מחדש, והפעם כלל את כל תנועות הנוער החלוציות בורשה ("דרור", "השומר הצעיר", "עקיבא", "גורדוניה", "הנוער הציוני"). שני מנהיגים חדשים נוספו תוך כך לארגון, מרדכי אנילביץ מ"השומר הצעיר" ואליעזר גלר מ"גורדוניה" שחזרו מזגלמביה. האחרון שלא האמין עד כה בסיכוי ההגנה ותמך בתוכניות הצלה, הפך לחסיד נלהב של ההתארגנות להגנה. גם המבוגרים, נציגי המפלגות היהודיות שינו עתה את טעמם ותמכו בארגון היהודי הלוחם: פועלי ציון (שמאל וימין), הציונים הכלליים, הבונד והקומוניסטים. צעירי המפלגות, כמו חברי ה"צוקונפט" נספחו אל הלוחמים, המבוגרים יצרו ארגון גג פוליטי (למעשה שנים – האחד ללא הבונד, השני עם הבונד), שאמור היה לפקח ולתאם מבחינה פוליטית את פעולות הארגון הלוחם. במקביל, הוקם בתקופה זו ארגון לוחם נוסף, מטעם הרוויזיוניסטים ובית"ר: ארגון צבאי יהודי (אצ"י). בית"ר והרוויזיוניסטים שניסו להערך מבחינה צבאית עוד בראשית הכיבוש (1940-1939), חזרו עתה לפעולה והפעם במגמה אופרטיבית. בשל קשריו הישנים עם המחתרת הפולנית הלאומנית, הצליח אצ"י להשיג חימוש טוב יותר מזה של

אצ"ל. אך המגעים לשיתוף פעולה בין אצ"ל לבין אצ"י נכשלו, והאשמות הדדיות הוחלפו בין הצדדים. אצ"ל עצמו התארגן במהלך הסתיו במהירות, ותוך תקופה קצרה הקים מפקדה ולרשותה מספר מתאים של פלוגות לוחמות. הפלוגות היו בנויות על פי חתך תנועתי ומפלגתי, המקל על ההכרות ההדדית בתוך הפלוגות ועל השליטה המרכזית. לא היה מחסור במתנדבים לפלוגות, חסר רק הנשק לחימושן. ב־18 בינואר, ניסה לראשונה גם אצ"ל בורשה את כוחו. במהלך הגירוש המוגבל שערכו הגרמנים, ניהלו קבוצות לוחמים יהודיים שהשתייכו לאצ"ל, מספר קרבות רחוב מאולתרים. מספר לוחמים נפלו, אך לראשונה נפגעו גם כמה גרמנים, ונשק גרמני נלקח שלל. וחשוב לא פחות מכך, הגרמנים יצאו מן הגיטו בלא להשלים את מכסת המגורשים הנדרשת. ההתגוננות בינואר העלתה את קרנו של אצ"ל בורשה. הציבור היהודי זקף את הפסקת הגירוש לזכות פעולת ההתגוננות; המחתרת הפולנית החלה לספק לאצ"ל נשק בכמות גדולה יותר (אמנם, בעיקר אקדחים); ובעיקר, גבר בטחונם העצמי של חברי הארגון: הוכח שניתן להלחם בגרמנים ולהשאר בחיים. בתקופה זו, הפכו אנשי המחתרת להיות לגוף דומיננטי בגיטו. חותמו של היודנראט הורגש אך מעט מאוד. מאז התאבדותו של צ'רניאקוב ראש היודנראט, הוא הפך להיות לגוף שולי בחיי הגיטו. גם המשטרה היהודית איבדה מכוחה ומיוקרתה. השוטרים היהודיים אשר נטלו חלק פעיל בגירויים הגדולים בקיץ, נהפכו זה מכבר למוקד שנאת הציבור הנותר. אנשי תנועות הנוער, שמזה זמן רב הפסיקו לשחק לפי הכללים, השפיעו על סיטואציה זו בדרכים נוספות. לצרכי מימון פעולות הארגון, היו קבוצות קטנות של לוחמים עורכות פעולות שוד

בבתיהם של יהודים עשירים ("אקס"), ולעיתים אף חוטפים אותם או את בני משפחותיהם על מנת להשיג כופר נפש גדול. במקביל נערכו פעולות הרתעה כנגד מי שהוגדרו כבוגדים או משתפי פעולה. אנשים שנחשדו בכך היו נעצרים על ידי חברי הארגון ומובלים למעין תא-מעצר מאולתר, ושם היו נשפטים במהירות וכרוב המקרים, מוצאים להורג לאחר מכן. על רקע פעולות אלה, הוחרפה

גם מעט היריבות הסמויה בין אצ"ל לבין אי"ל. ובעיקר, חששו אלה האחרונים, שהטירור ברחוב היהודי, עלול לפגוע במטרותיהם שלהם. אך האם לא הרחיקו לכת גם אנשי אי"ל בהכנותיהם לקראת קרב ההתגוננות הגדול? האם עדין נשארו אנשי תנועות הנוער כפי שהיו? האם היו עדין מי שהם או שמא הפכו להיות לאנשים אחרים?

יהודים באומשלאג פלאץ, ורשה 1942

הודעת הארגון היהודי הלוחם על צעדי הגמול כנגד משתפי הפעולה:

ורשה 30.10.1942

מובא בזה לידיעת הציבור, שמאחר שהושבו מפקדת המשטרה היהודית בורשה, קציניה ושוטריה על ספסל הנאשמים, שעל כך נמסר בהודעה מיום 17.8.1942, הוצא לפועל פסק-הדין על יעקב לייקין, סגן מפקד המשטרה היהודית בורשה, ביום 29.10.1942, בשעה 6.10 בערב.

צעדי תגמול נוספים יינקטו בכל חומר הדין.

כמו כן מובא בזה לידיעת הציבור, שהושבו על ספסל הנאשמים:

(1) היודנראט בורשה ונשיאותו על שיתוף פעולה עם הכובש ועל חתימה על צו הגירוש;

(2) מנהלי ה"שופים" ופקידיהם, הנוגשים את הפועלים ומנצלים אותם;

(3) ראשי קבוצות ופקידים של ה"ורקשוין" (סדנאות*), על יחס אכזרי כלפי הפועלים וכלפי האוכלוסים היהודים הבלתי לגאליים.

צעדי תגמול יינקטו בכל חומר הדין!

(מתוך: נחמן בלומנטל ויוסף קרמיש (עורכים), המרי והמרד בגיטו ורשה, הוצאת יד ושם, ירושלים, 1965, ע' 166)

שוטרים יהודיים בגיטו

ישראל יצחק

כרוז הארגון היהודי הלוחם אל המוני היהודים בגיטו

ינואר 1943

ב-22 לינואר ימלאו 6 חודשים להתחלת ההגליה מורשה. כולנו זוכרים היטב את ימי האימים, שבהם הובלו 300,000 אחינו ואחיותינו והומתו במחנה המוות טרבלינקה. חלפו 6 חודשים של חיי פחד מתמיד, בלי דעת מה ילד יום. מכל עבר הגיעו ידיעות על השמדת היהודים בגנרל גוברנמנט, בגרמניה, בארצות הכבושות. בהאזינו לבשורות העגומות חיכינו לשעתנו כל יום וכל רגע. היום חייבים אנו להבין, שהמרצחים ההיטלריסטים הניחו אותנו חיים, רק מפני שהם רוצים לנצל את כוח העבודה שלנו עד ל[טיפה] האחרונה של דם וזיעה, עד לנשימה האחרונה. עבדים אנחנו. וכשאינן העבדים מביאים עוד רווחים, הורגים אותם. דבר זה חייב כל איש מאיתנו להבין, וכל איש מאיתנו לזכור תמיד.

בשבועות האחרונים הפיצו אנשים מחוגים מסוימים ידיעות על מכתבים שבאו כביכול מן היהודים שהובלו מורשה, הנמצאים כביכול במחנות עבודה על-יד חמינסק ובוברויסק. המוני העם היהודים, אל תאמינו במעשיות אלה. הן מופצות על ידי יהודים שהם בשירות הגסטאפו. המרצחים העקובים-מדם, יש להם בזה מטרה מסוימת: להרגיע את האוכלוסיה היהודית, כדי שאחרי-כך [תיעשה] ההגלייה הבאה ללא קשיים, בכוחות מינימאליים וללא קרבנות מצד הגרמנים. הם רוצים שהיהודים לא יכינו מחבואים ולא יתנגדו. יהודים, אל תחזרו על סיפורי השקרים. אל תסייעו בידי הסוכנים. אנשי הגסטאפו הנפשעים יבואו על שכרם. המוני העם היהודיים, השעה קרבה. חייבים אתם להיות נכונים להתנגד, לא למסור עצמכם לשחיטה ככבשים. אפילו יהודי אחד אל ילך אל הקרון. אנשים שאין להם יכולת להתנגד באופן אקטיבי, יעמידו התנגדות פסיבית, כלומר יתחבאו. (...)

סיסמתנו חייבת להיות:

יהיו הכל נכונים למות כבני אדם!

(מתוך: בלומנטל וקרמיש, ע' 122-123)

כרוז הארגון הצבאי היהודי: הכונו למעשים! והיו דרוכים!

(ינואר 1943)

אנו קמים למלחמה!

הננו מאלה ששמו להם למטרה לעורר את העם. רצוננו להטיל סיסמא בקרב ציבורנו:

עורה והלחם!

אל תתיימש מפתח הצלה!

דע שאין ההצלה צפונה בהליכה לקראת המוות באדישות, כצאן לטבח. צפונה היא

במשהו גדול הרבה יותר: במלחמה!

העומד על נפשו יש לו סיכויים להינצל! המוות מראש על התגוננות — כבר

הפסיד! לו מחכה רק מוות מחפיר במכונת החנק של טרבלינקה

עורה העם למלחמה!

מצא בנפשך עוז למעשי טירוף!

הקץ להשלמתנו המחפירה עם אמירה כגון: כולנו נידונים למוות!

שקר!!!

אף אנו לחיים נכתבנו! וגם אנו זכאים להם!

רק צריך לדעת להילחם עליהם!

אין זו חכמה לחיות כשנותנים לך חיים אלה בעין טובה! חכמה היא לחיות דווקא

בשעה שרוצים לגזול חיים אלה ממך.

עורה העם והילחם על חיך!

(...)

סיסמתנו:

לא עוד ייספה אפילו יהודי אחד בטרבלינקה!

הלאה הבוגדים בעם!

מלחמה לחיים ולמוות עם הכובש עד נשימתנו האחרונה!

היכונו למעשים!

היו דרוכים!

(מתוך: בלומנטל וקרמיש, ע' 151-152)

חברות "החלוץ" שנשבו חמושות. גיטו ורשה

מעשי ההתנגדות בינואר וההכנות למרד

(...)ההתנגדות הפסיבית של האוכלוסיה ומלחמת הפלוגות של "הארגון היהודי הלוחם" הכריחו את הגרמנים להפסיק את פעולת החיסול בורשה. התושבים הסתתרו במחבואים. אלה שנתפסו היו שוברים את כותלי הקרונות וקופצים מהרכבת בשעת מרוצתה. קומץ יהודים הצליחו לברוח אפילו מטרבלינקה עצמה. הד היריות והרימונים המושלכים חישמל את הציבור. את פני הלוחמים היו מקבלים בכל מקום כגואלים. האוכלוסיה תמכה בהם ככל יכולתה: האופים סיפקו להם לחם חינם, הרצענים נרתיקי עור לאקדחים. הארגון היהודי הלוחם גדל והגביר חייל מיום ליום.

מכיוון שהסכומים שנתן הועד האזרחי לא יכלו לכסות את התקציב שהגיע למיליונים זהובים, הטיל "הארגון הלוחם" מסים גבוהים על השכבות האמידות. הקנסות החמורים שהוטלו על הסרבנים הביאו לידי תשלום מסים סדיר. מי שסירב לשלם – נאסר. תשלומי עונשין גבוהים הוטלו על מנהלי בתי-המלאכה היהודים, על אנשי "המשטרה היהודית" ועל אלה שעשו קנוניות מסחריות עם הקבלנים הגרמנים. על היודנראט ומוסדותיו הוטל מס בסך מיליון זהובים. תוך שלושה ימים שולם המס. (...)

במשך שבועות רבים חפרנו מנהרות מתחת לפני האדמה, שהגיעו עד למשמרות הגרמנים שליד שערי הגיטו. סבורים היינו שהארגון היהודי הלוחם יכול להתנגד לגרמנים בהצלחה, אם יזכה בתמיכתו המליאה של הציבור היהודי, ומשום כך הכרזנו מלחמה ללא רחמים על כל הבוגדים, ששיתפו פעולה עם הגרמנים, או הביאו בשיפלותם את הגיטו לידי שחיתות מוסרית. עליהם הוצאו פסקי-דין של מוות, ורק הברירה לאיזור הארי הצילה אותם מ"הארגון הלוחם". ד"ר אלפרד נוסיג היה אחד מאלה שהומתו לפי פסק דיננו.

האזירה טוהרה!

שרידי יהדות ורשה, שצורפו בכור-האימים של דם ואש, שאפו רוח לרווחה. בזמן פעולת הגירוש של ינואר, גילה גיטו ורשה מפנה יסודי, שחל ברוחם ובמעמדם של שרידי היהודים.

(מתוך דו"ח יצחק (אנטק) צוקרמן על הארגון היהודי הלוחם, נכתב בורשה, במאוס 1943, ונשלח ללונדון במאי 1944, מל ניישטט, חורבן ומרד של יהודי ורשה, הוצאת ההסתדרות הכללית, תל-אביב 1947, ע' 78-91)

ביאליסטוק: יציאה ליער

חומר הרקע והמקורות הבאים מתארים לכם את המצב בקרב אנשי תנועת הנוער בביאליסטוק בתחילת שנת 1943.

הנחיה:

קראו את החומר הרקע והמקורות הבאים, והגיעו להחלטות בהתייחס לנקודות המפורטות להלן.
בזמן הדיון הקבוצתי, קחו בחשבון לא רק את נתוני הרקע למעלה, אלא גם את אופין ודרכי פעילותן של תנועות הנוער בתקופת הכיבוש הראשונה (כפי שהכרתם אותה ביחידת הלימוד הקודמת).

נקודות לדיון קבוצתי

- א. לאור אירועי ה"אקציה" בפברואר 1943, האם יש מקום להמשך המגעים עם היודנראט, ואם כן, כיצד?
- ב. האם לפי הערכת המצב העכשווית, קיים עדיין סיכוי להצלחה כלשהי בביאליסטוק?
- ג. האם את "פעולת הנגד" (קונטראקציה) יש לראות כמוות בכבוד בלבד?
- ד. האם יש לקבל החלטה תנועתית מחייבת בנושאי הדיון, או להשאיר את ההחלטה לכל אחד לעצמו?
- ה. מה הם הצעדים המידיים המתבקשים מדרך התגובה שנבחרה?

גיטו ביאליסטוק

המחתרת הלוחמת שהיתה מפולגת לשני ארגונים הגיכה בצורה שונה. "גוש א" בו לקחו חלק הקומוניסטים, "השומר הצעיר" וחלק מה"בונד" ניסה להתנגד בנשק ורכים מחבריו נפלו במקום. "גוש ב'" בראשותו של טננבוים ובהשתתפות כל תנועות הנוער האחרות לא הגיב. בעצה אחת עם אפרים באראש, ראש היודנראט המקומי שמימן את פעולות המחתרת, הוחלט שאם ה"אקציה" היא חלקית בלבד לא תערך פעולת-נגד. בגיטו ביאליסטוק נשארו עתה 28,000 יהודים. כ-17,000 מתוכם מועסקים בבתי החרושת שתוצרתם מסייעת לכלכלת המלחמה הגרמנית. האם יחזרו הגרמנים להשמיד גם "יהודים פרודוקטיביים" אלה, ואם כן, מה צריכה להיות תגובת הארגון הלוחם? השאלה שטננבוים מציג לחבריו אנשי קיבוץ "דרור" היא פשוטה: מה עושים במקרה של התחדשות הגירושים?

קבוץ "דרור" מתכנס לדון בגורלו. את הישיבה מנהל מרדכי טננבוים. טננבוים, או כפי שהוא מתקרא בתעודותיו המזויפות תמרוף הוא חבר מפקדת הארגון היהודי הלוחם ועבר את מרבית גלגוליו. הוא היה בין השליחים הראשונים שהגיעו מוילנה לורשה בראשית 1942 והביאו את המידע הראשון על ההשמדה. הוא לקח חלק בהקמת הארגון היהודי הלוחם בורשה, ביולי 1942 ובאוקטובר חזר כדי לארגן את ההתנגדות בביאליסטוק. בביאליסטוק עצמה, השתנה המצב רק לאחרונה. עד כה נחשב הגיטו לבטוח יחסית. כ-50,000 יהודים נסגרו בגיטו, עם כיבוש העיר בידי הגרמנים לפני כשנה וחצי. מרבית היהודים השתלכו במפעלי תעשייה שונים שפעלו בעיר, ועל כן לא פגעו בהם הגירושים עד פברואר 1943. אך בין הימים 5 ל-12 בפברואר, נערכה בביאליסטוק "אקציה" גדולה ובמהלכה נשלחו לטרבלינקה כ-10,000 יהודים, ועוד כ-2,000 נורו במקום.

גירוש יהודים מגיטו ביאליסטוק

האקציה של פברואר (מתוך יומנו של מרדכי טננבוים-תמרוף, איש "דרור" – "החלוק" ומראשי המחתרת היהודית בגיטו ביאליסטוק)

4.2.1943

(...)הישיבה. באראש מוסר בקיצור את האינפורמציה. אך אומר לישיבה שבאם האקציה תהיה בקנה מידה הנ"ל (6,300 מגורשים) – אנחנו לא מגיבים. הננו מביאים את קרבן 6,300 היהודים כדי להציל – הסיטואציה בחזית היא כזאת שמפנה רדיקלי יכול לבוא בכל יום – את 35,000 היהודים הנשארים. באם הם ירצו להרחיב את האקציה; באם בשעת האקציה הם יכריחו אותנו ע"י התנהגותם לצאת לרחוב; או באם הרחוב יקום ויתגונן באופן ספונטני נהיה נאלצים – אחת היא אם החלטתנו תהיה "כן" או "לא" – לצאת ולקחת את היזמה לידינו.

(מתוך: מרדכי טננבוים-תמרוף, דפים מן הדליקה: פרקי יומן, מכתבים, מאמרים, מהדורה חדשה, מתוקנת ומורחבת, הוצאת יד ושם, כ"ה"ג, ע' 37-39)

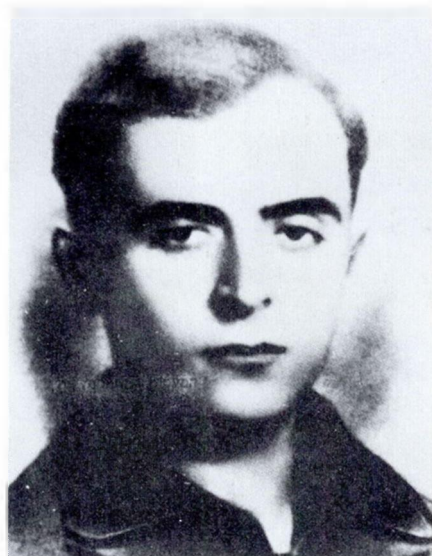
עוד על האקציה של פברואר

הגנה פאסיבית

כ-700 איש נהרגו במקום כי לא רצו ללכת לטרנספורט. אמרו "הרגו אותנו פה – למה מוציאים אותנו?" עשרות עובדות של איבוד עצמי [לדעת]. בכל ערים אחרות – כמעט לא היו – דווקא אז רוצים מאוד לחיות...
10,000 איש "מתחת לאדמה". כל הגיטו בביאליסטוק – מחבוא גדול. יודעים שאין מה לאבד – הגיטו האחרון בלי "אקציה".

למה לא התחלנו בקונטראקציה (פעולת-נגד)?

ידענו שסוף היהדות בביאליסטוק – חיסול. חיסול מלא, עד אחרון. הוצאנו למולוך (מולך) את האלפים הראשונים כדי (לא להציל! – זה אי אפשר) להמשיך את חיי החלק העשירי של יהדות פולין בעוד חודש, בעוד חודשיים. כל יום – בסיטואציה הנוכחית בחזית ובמדינה – יכול להביא את הגאולה. כל יום יותר קרוב לאביב, לשמש – זה עוד מאות יהודים מסתתרים ביערות, זה עוד נוער יהודי המנהל מלחמה פרטיזנית אקטיבית ועושה בשונא מעשי-נקמה. את ה"לא" – אמרנו אנחנו. אנו האחראים. אחרת לא היה כבר כאן אף יהודי אחד.

מרדכי טננבאום (תמרוף) (1916-1943)

(מתוך: מרדכי טננבוים-תמרוף, דפים מן הדליקה: פרקי יומן, מכתבים, מאמרים, מהדורה חדשה, מתוקנת ומורחבת, הוצאת יד ושם, כ"ה"ג, ע' 73)

משואה - המכון ללימודי השואה

וההגנה המאורגנת היכן היתה? (תיאור פעולות ההתגוננות של "חזית ב'" בביאליסטוק ("השומר הצעיר" והקומוניסטים)

היתה שעת חצות. אפלה שררה בבית שברחוב ביאלוסטוצ'נה 15. מיטתו של אדק (בוראקס) עמדה ריקה כשעמדה. איש לא העז לגעת בה. ככי היום נעצר בחשיכה וברטיבות של הרחובות הריקים. זרח ישב ממולי, ראשו שפוף קמעה. והוא מספר בקול נמוך ומרטיט. גדליהו סרוח היה דומם כבגדיו על המיטה השניה שבחדר, ועיניו תלויות בתקרה המוארת באור-חשמל זעום.
סיפר זרח:

"מרדכי (טננבוים) עמד בקשר הדוק עם באראש. ובישיבות "החזית ב'" הוחלט להמתין עוד כמה ימים. אם אמנם תקיף ה"אקציה" רק 6,300 איש, יהיה צורך להמנע מהתנקשויות ולדחות את יום המרד. בינתיים נתבצר. אדק (בוראקס) טען שאין לתת אימון בגרמנים. הם הבטיחו שלא לשים יד בבתי חרושת, והנה ביום השני ל"אקציה" הוציאו את ה"מכאנישה טישלראיי". מה הצדקה להקרכת 6,300 קרבנות כופר 45,000 שיוותרו כביכול בחיים? הן גם אלה יושמדו בסופו של דבר. הויכוחים פסחו בין החלטה לפתוח במרד אם נפול היהודי הראשון לבין החלטה על המתנה עד ליהודי ה-6,301. אדק יצא מן הישיבה ויכוח עגום: אין חברינו מ"חזית ב'", ומרדכי בראשם, מוכנים לפעול. מרדכי נותן אמון בבאראש, וחבריו מדברים על מעשה-הצלח. יש להם מקלט מצוין. הבירור אצלנו גם הוא נוקב. הכריעה עמדתו התקיפה של אדק: לתפוש עמדות ולהכין את הנשק הדל שהיה ברשותנו.
(...)

תמכנו בעמדתו של אדק. כמוהו כהכרזה שמוטעה ומטעה כל חשבון הנסמך על סברות אחרות זולת העובדה של ההשמדה הטוטלית. עמדנו על החלטתנו הקודמת, לפחות בהתנגדות מזויינת משיוצא היהודי הראשון להורג. תכניתנו לא היתה תכנית התקפה. ידענו שרק התקפה עשויה להבטיח נצחון כלשהו, אם בכלל יש לדבר על נצחון. אך לא היה לנו נשק חם לתכלית זו.

(...)
חזית א', אנחנו והקומוניסטים, נשארנו במקומותינו, נכונים להתנפל על הגרמנים כשיבואו. אדק פקד על האיזור שמעבר ליורוביצקה. אני (המספר, זרח זילברגר) נשארתי בחלק השני של הגיטו. (...) פלוגה שניה שלנו היתה ברחוב פאבריצ'נה ובה גם בנות מגדוד "תל עמל". עליהם פקד פראנק.
(...)

יום אחד, שלישי בשבת היה היום, התנפלו הגרמנים על עמדתה של פלוגת פראנק. התגוננות היתה קצרה וללא קרבנות משני הצדדים. נתברר שהעמדה היתה גלויה לעיני הגרמנים. הם לא גיששו ולא חיפשו באפילה, אלא פתחו באש לפני שנתקרב לבית, שלא כדרך שהיו נוהגים בכל מקום אחר "מסירה" (הלשנה) היתה זו. נמסר כנראה לגרמנים שכאן מרוכז נוער המבקש להתגונן. ההתנפלות היתה מכוונת, מודרכת, ומלבד התנהגות גאה ותקיפה, מלבד חבלות בידיהם של הרוצחים לא היה בכוחם של הנתפסים לעשות דבר. בידיים מורמות הובלו לנקודת הריכוז שברחוב יורוביצקה. אותו יום נלקחה גם פלוגת הקומוניסטים שברחוב ציפלה וביניהם לולק מינץ. גם התגוננותם נואשת היתה, אף הם עיקר נשקם היה חומצה גופריתית וגרזינים. כחברינו הצליחו גם הם לחבול בגרמנים ולפגוע בהם. שניים מהם נורו במקום והיתר הוצאו בידיים-מורמות למקום הריכוז.

אותו יום עצמו הטילו פרידה פלד הקומוניסטית, ששימשה קשרית בינם ובינינו, ובלומה חברתה שני רימונים מחלונות בתיהם לרחוב. רימון אחד לא התפוצץ,

והשני, למרות שהתפוצץ, לא פגע פגיעה חמורה בפאטרולים הגרמניים. שתייהן נהרגו במקום.

(...)

יום ד' לא היה מוצלח יותר. נתגלתה עמדתו של אדק. אדק ירה באקדח, והחברה התנפלו על הס"ס בציפורניים. אך גם כאן היתה ידם של בוגדים. גם עמדתם, על תכניתה ועל תבניתה, נודעה לגרמנים מראש. ומכיוון שניטל מאדק יסוד ההגנה וההפתעה-מן-המארב, ניטל מנגנון גם כושר התנועה כרצונו. אותו יום פשטה שמועה מפה לאוזן: יש מארגן הגנה. אין זה פרץ-זעם של המונים. יש יד מדריכה. ראו את הפלוגה בטרנספורט. גדליהו נדחק אליהם, ביקש לדבר אליהם, לעודדם. הגרמנים דחפוהו בכוח. הוא הספיק לקלוט את אמירתו האחרונה של אדק: "עוד נשיב לכם כגמולם. ה..מ..ש..כ..ו!" ידיהם היו מורמות. הגרמנים חיפשו בכיסיהם, פשפשו בבגדיהם והיכו. אדק עמד בראש הפלוגה, פניו משולהבות ועיניו דלוקות. מאז לא ראינו את אדק, לא אותו ולא את פלוגה הלוחמת.

(מתוך: חיקה גרוסמן, אנשי המחתרת, הוצאה ספרית פועלים, תל אביב 1965, ע' 210-209)

פרוטוקול אסיפת קיבוץ "דרור" בביאליסטוק 27.2.1943

מרדכי (טננבוים):

טוב, שמצב הרוח, לפחות, טוב. לצערנו לא תהיה אסיפתנו זו שמחה כל כך. רצונכם — הרי זו אסיפה היסטורית, רצונכם — הריהי טראגית. אך מכל מקום אסיפה עגומה היא. קומץ האנשים המסובים כאן הם אחרוני החלוצים שבפולין, סביבנו רק מתים

(...)

אנחנו האחרונים. אין זו הרגשה נוחה ביותר להיות אחרון. זוהי אחריות מיוחדת. עלינו להחליט היום, מה המעשה אשר נעשה מחר. אין כל טעם לשבת בצוותא ולהתחמם באווירה של זכרונות. גם לא לשבת ביחד — ודווקא בקיבוץ — ולחכות למוות. ומה כן? מה נעשה?

יכולים אנו לעשות שני דברים: להחליט כי עם שילוחו של היהודי הראשון מביאליסטוק הרינו פותחים ב"קונטראקציה" (פעולת נגד, פעולת התגוננות); שמחר אין איש הולך אל בית-החרושת, שבשעת ה"אקציה" אסור לשום איש מאיתנו להסתתר. נוכל להבטיח שאיש מן הגרמנים לא יצא חי את הגיטו.

שאף בית-חרושת אחד לא ישאר שלם — ואין זה מן הנמנע שלאחר ביצוע הפעולה הזאת נשארים במקרה בחיים. אולם — להלחם עד האחרון, עד המוות. אנחנו יכולים גם להחליט לצאת אל היער. יש לבדוק את האפשרויות הממשיות. היום הלכו שנים להכין לנו מקום.

אם כה ואם כה — כתום האסיפה הזאת תונהג משמעת צבאית. ויש להחליט עכשיו. ההורים לא ידאגו לנו. הרי יתומים אנו. תנאי קודם למעשה: מן ההכרח שהגישה תהיה אידיאלית, שרעיון התנועה ידריך אותנו. כל מי שמשער או נדמה לו כי יש לו אפשרויות ממשיות להישאר בחיים, ויש את נפשו לנצל אפשרויות אלה — טוב, אנחנו נסייע בידו ככל אשר יהיה לאל ידנו, יחליט כל אחד על גורלו, לחיים או למוות.

אולם אנחנו, כקיבוץ אנשים, חייבים למצוא במשותף תשובה קולקטיבית לשאלה הכללית. אין ברצוני לכופ דעתי על מישהו כך לא אחווה לעת עתה את דעתי על העניין.

חברים, על כבוד אין מקום לדבר; הכבוד
 אבד לנו מכבר. במרבית יישובי היהודים
 עברו ה"אקציות" ללא כל מכשול, ללא כל
 התנגדות. ודאי שלהישאר בחיים חשוב
 יותר מלהמית חמישה גרמנים. אין לי ספק
 כי ב"קונטראקציה" נאבד כולנו, ואילו
 ביער אפשר שיינצלו ארבעים-חמישים
 אחוז מאנשינו. זה יהיה כבודנו, וזאת
 ההיסטוריה שלנו. יש עוד צורך בנו. עוד
 נכוננו לנו תפקידים. אשר לכבוד — זה
 אבד לנו ממילא.
 להישאר בחיים — זו תעודתנו.
 אך אם ה"אקציה" תקדים אותנו, אין
 לנו אלא להגיב מיד, עם הפגיעה ביהודי
 הראשון.

(מתוך: מרדכי טננבוים-תמרוף: "דפים מן הדליקה", מהדורה מתוקנת, הוצאת יד ושם ובית לוחמי הגיטאות, ע' 77-84)

בונקר ה-72 לוחמים שעמדו לצאת ליערות ונתפסו — ביאליסטוק 1943

זגלמביה: הצלה

חומר הרקע והמקורות הבאים מתארים לכם את המצב בקרב אנשי תנועות הנוער בזגלמביה בסוף מאי 1943.

הנחיה:

קראו את חומר הרקע והמקורות הבאים, והגיעו להחלטות בהתייחס לנקודות המפורטות להלן.
בזמן הדיון הקבוצתי, קחו בחשבון לא רק את נתוני הרקע למעלה, אלא גם את אופין ודרכי פעולתן של תנועות הנוער בתקופת הכיבוש הראשונה (כפי שהכרתם אותה ביחידת הלימוד הקודמת).

נקודות לדיון קבוצתי

במסגרת הדיון נסו להגיע להכרעה משותפת בנקודות הבאות:
א. האם לפי הערכת המצב העכשווית נראה שאפסו הסיכויים להשרדות יהודי זגלמביה?

ב. האם כתגובת תנועות הנוער, יש לשקול את האחריות לאנשיהן בלבד, או את האחריות לגורל הקהילה והעם היהודי בכלל?
ג. האם במצב הנתון יש לקבל הכרעה מחייבת לגבי כל תנועות הנוער, או להשאיר בידיהן את האפשרות לפעול לפי שיקוליהן שלהן?

ד. האם במסגרת ההכרעה התנועתיות, יש לקבל החלטות מחייבות לגבי החברים, או להשאיר בידי כל חבר את ההכרה באופן אישי?

ה. האם יש לקבל הכרעה בזכות הצלה או הגנה?
ו. מה הם הצעדים המעשיים המתבקשים מההכרעה העקרונית שהתקבלה?

מאורגנים מזה כשנה במסגרת של מחתרת מזוינת. אך לאורך כל התקופה הם מתלבטים: האם מצדיקים התנאים בזגלמביה, התגוננות מזוינת גם כאן? למעלה מ-40,000 מיהודי זגלמביה עדיין חיים בגיטאות האיוור. מרביתם עובדים בסדנות המייצרות מוצרי טכסטיל והנעלה לתצרוכת הצבא הגרמני. יתרה מזו, מאז גל הגירושים הראשון באביב-קיץ 1942, בו גורשו רבים מיהודי האיוור לאושוויץ, נפסקו הגירושים ההמוניים במשך קרוב לשנה. עד כה הרגישו את עצמם יהודי

מפקדת "החלוץ" מתכנסת לדיון בתוכניותיה. "החלוץ" בבנדין, הוא גם מעין סניף של הארגון היהודי הלוחם. חברים בו נציגי כל תנועות הנוער החלוציות באיוור: "הנוער הציוני", "השומר הדתי", "גורדוניה", "דרור" ו"השומר הצעיר". עתה הם מתכננים את תגובת הארגון לאירועים האחרונים. על שיקוליהם משפיעים שני גורמים עיקריים: הידיעות שהתקבלו לאחרונה מחבריהם בורשה, והמצב בזגלמביה. אנשי תנועות הנוער בזגלמביה עצמם,

זגלמביה כבטוחים יחסית מפני גירוש. זאת ועוד. לאחרונה התגלו בזגלמביה מספר אפשרויות הצלה. אחת מתוכניות אלה, היא להנצל באמצעות דרכונים קנויים של אזרחים דרום אמריקאיים. דרכונים כאלה הגיעו מלשכת "החלוץ" ב־זנבה החל מראשית 1943, עבור עשרות מחברי תנועות הנוער. מחזיקים בתעודות אלה אמורים להיות מועברים למחנות מעצר מיוחדות לנתיני חו"ל, ושם לעבור בשלווה יחסית את שאר ימי המלחמה. תוכנית הצלה שניה, בה הוגים אנשי אחת התנועות, היא לנסות לשלוח בנות מוסוות כפועלות פולניות היוצאות לעבודה בגרמניה. תוכנית שלישית ומסוכנת יותר, היא לנסות ולחצות את הגבול לסלובקיה הסמוכה. תוכנית זו נראית קשה במיוחד לביצוע:

אין ידיעות ברורות על מצב היהודים בסלובקיה שהיא עצמה גרורה של גרמניה הנאצית; בין שתי הארצות מפרידה שרשרת הרים גבוהה, ויש להסתייע בשירותיהם של מבריחים מקצועיים; וכדי לצאת מהגיטו יש להצטייד בתעודות מזויפות.

המצדדים ברעיון ההגנה מתנגדים לתוכניות אלה. לאור הידיעות על מרד גיטו ורשה, מבקשים אנשי המחתרת בזגלמביה, ללכת אחר דוגמתם. מספר אקדחים ורימונים הגיעו מורשה, מוחבאים בבגדיהם של קשריות הארגון היהודי הלוחם. נחפרו מספר בונקרים האמורים לשמש כמחבוא לנקודות התגוננות. מעבדה סודית מכינה בקבוקי

תבערה ופצצות בית. הוחל באימוני נשק, וכל התנועות מאורגנות בתאים של חמישה חברים, תחת פיקודה של מפקדת "החלוץ".

על מערכת סבוכה זו של שיקולים, והתלבטות בין הגנה להצלה, משפיעה גם עמדתו של היודנראט, ובפרט העומד בראשו, משה מריין. מריין יודע על תוכניות המחתרת, הן בנושאי ההצלה (תוכנית הפספורטים הדרום אמריקאיים), והן בנושא ההגנה. מהראשונה הוא מסתייג בטענה שההתכבות עם שווייץ, מסכנת את גורל הקהילה כולה. הוא דורש בצורה בוטה מראשי תנועות הנוער להעביר את ניהול תוכנית הפספורטים לידי בלעדית. אנשי תנועות הנוער מצידם, מתנגדים לכך בצורה החלטית. חמורה יותר מכך, היא ההתנגשות בין מריין למחתרת על רקע ההתארגנות להגנה. לאחר אזהרות חוזרות ונשנות של מריין להנהגת המחתרת כי "יפסיקו לשחק באש", אזהרות הנדחות בידי אנשי המחתרת, מסגיר מריין באביב 1943, לידי הגסטאפו שתי קבוצות: 8 צעירים יהודיים החשודים בהפצת תעמולה קומוניסטית; ושנים ממנהיגי "השומר הצעיר" בסוסנוביץ. העשרה מועברים לאושוויץ ומוצאים שם להורג. לאנשי המחתרת ברור, כי המשך ההכנות להגנה, יביא להתנגשות בלתי נמנעת עם היודנראט.

לאור התפתחויות אלה, חוזרת ומחריפה השאלה העומדת בפני אנשי "החלוץ" בזגלמביה לאורך כל התקופה. מהי מטרת המחתרת: הגנה או הצלה?

משואה - המכון ללימודי השואה

פרשת הפטרות:

נתן שוואל (נציב "החלוץ" בז'נבה) כתב משוויץ, שיעבירו אליו את תצלומי החברים בשביל "הדודה דרכיה" (שם קוד לדרכון). תחילה לא הבינו במה מדובר. סבורים היו, כי מדובר בהשגת סרטיפיקטים מטעם ממשלת המנדט. הדבר היה תמוה: וכי מה יועילו הסרטיפיקטים, כאשר השלטונות הגרמניים אוסרים על היציאה מהמקום, לא כל שכן לחוץ לארץ? אבל כשמספר חברים של אחת מתנועות הנוער שלחו את תצלומיהם וקיבלו דרכונים של אזרחי חוץ-לארץ, התברר כל העניין. הסוכנות היהודית בשוויץ ביקשה את התצלומים כדי שיושגו דרכוניהם של אזרחי מדינות דרום-אמריקאיות: פרגוואי, אורוגוואי או הונדוראס. בעלי תעודות כאלה ירוכזו במחנות-מעצר מיוחדות כדין נתיני מדינה העומדת בקשרי מלחמה עם גרמניה (דוגמת אזרחי ארה"ב), ינהגו בהם כנתיני האויב וישנם סיכויים שבכוא הזמן הם יוחלפו בשבויי-מלחמה גרמניים, או בגרמנים הנמצאים בארצות האויב או שיכלו את המלחמה בשלום.

פרשה זו עוררה מחדש את הויכוח: הגנה או הצלה? הרוחות סערו. בקרב הסתדרויות הנוער החלוציות התלקח הויכוח בכל חריפותו ומרירותו.

(מתוך: אהרון בראנדס, צבי בראנדס, מראשי המחתרת החלוצית בוגלמביה, ספרית פועלים 178, ע' *)

גירוש יהודים מסוסנוביץ

משואה - המכון ללימודי השואה

לחיות או להלחם (פרוטוקול הדיון ב"גורדוניה" במרס 1943, לאור אפשרויות ההצלה באמצעות פספורטים)

האנקה בורנשטיין:

"בתחילה היינו תומכים קיצוניים של ההגנה, חלקית פנינו גם בדרך היער (יציאה לפרטיזנים)... אמנם מן ההיבט הלאומי אין היא שוות-ערך להגנה בגיטו, אבל זו בכל זאת מלחמה על חיים ולא מוות פסיבי... העזרה מחו"ל (הכוונה לפספורטים דרום-אמריקאיים) טרפה לנו את הקלפים. בתחילה התייחסנו לעניין בזלזול. במשך הזמן השתכנענו בערכו."

צביה:

"ההגנה וההצלה הם מושגים סותרים זה את זה, לפיכך עלינו להחליט על אחד מהם על הגנה אין מה לדבר. שיטת השמדה לא תאפשר לנו תגובה מתאימה... הגנה למען הכבוד בלבד אין לה ערך. העולם שיצטרך לשפוט אותנו אינו שווה את חיינו. עלינו להיאחז בחיים בכל מחיר, כדי שנוכל לנקום בגרמנים."

זאב:

"צריך לבחור בדרך ההצלה, כי ההגנה, גם אם תיאורטית היא הדרך הנכונה, למעשה איננה אפשרית מחוסר אמצעים."

עדה:

"התנאים שלנו, בניגוד לתנאים בורשה ובצ'נסטיכובה, אינם מאפשרים פעולות הגנה. כדי למנוע השמדה מוחלטת, נציל לפחות יחידים."

דודק:

"מכיוון שהגנה אינה אקטואלית, הבה נלך בדרך שכופים עלינו מחו"ל [הצלה באמצעות פספורטים]. אל נעמיד פני גיבורים, יהיה לנו אומץ להודות בכך, שכל אחד מאיתנו רוצה לחיות."

(מתוך רבקה פרליס: "תנועות הנוער החלוציות כפולין הכבושה", הוצאה ביצ' לוחמי הגיטאות והקיבוץ המאוחד, 1987, ע' 271)

משואה - המכון ללימודי השואה

הצלה או הגנה (ההתבלטות בקיבוץ "דרור" בבנדין, אביב 1943)

פעולות התרבות השונות בקיבוץ – נפסקו. הגיעו הימים המכריעים. התחילו מתקבלות תעודות (פספורטים דרום אמריקאיים) – המאפשרות יציאה למחנה עצורים. בקרב אנשי התנועה הארץ-ישראלית – התרגשות. מי יקבל קודם את התעודות, וימנע על-ידי-כך מן הגירוש העתיד לבוא בקרוב. בידי האחדים משלנו כבר ישנם ניירות כאלה. עתה נחוץ להכריע: הגנה או הצלה? החבריא דורשת פה אחד: להתכונן במרץ להגנה.
(...)

וכך התקבלה החלטה נמרצה: הגנה. מיד ניגשו במרץ לעבודה. בראש הפעולה עמדו ברוך גפטיק (איש "דרור") וצבי בראנדס ("השומר הצעיר") אמיצי-הלב. היה להם נסיון כלשהו בשטח זה. התחילו פעולה משותפת. קיבוץ "דרור", חברי תנועת "דרור", "השומר הצעיר", ו"גורדוניה". האנשים מחולקים לחמישיות, כפי שהן מכונות: ארבעה אנשים וממונה על גבם, שאת פקודתו עליהם למלא. הממונים הללו היו מקבלים הוראות ושיעורים מפי ברוך וצבי בראנדס. יום-יום היו נערכות אסיפות קטנות. כל אחד חייב לדעת את השימוש בכל מיני נשק-האש, שיובא בקרוב מורשה. ולא רק בנשק-אש צריכה ההגנה להשתמש, אלא גם בגרזנים, פטישים, מגלים, רימונים, בנוזלים מתלקחים וכו'. החברים הצעירים לוהטים כאש, מוכנים לכל דבר... משיגים הם כל מיני מכשירים חדים, הראויים לשימוש בקרב. כעבור זמן-מה כבר מוכנים כלים אלה בכמות גדולה.
(...)

חשובה ביותר התחלת בנין ה"בונקרים", ששמה נוכל להימלט, ולו גם לזמן קצר, מן הגירוש. לאחר עבודה היום התמים הקדישה החבריא של הקיבוץ, ביחד עם חברי "השומר הצעיר" ו"גורדוניה", את כל הלילות לבניית-סתר של בונקרים מתאימים: עבדו ביגיעה ובזיעת-אפים בלי ידיעת הקהילה היהודית (יודנראט) ובלי ידיעה שום איש מן החוץ.

(מתוך רניה: "בנודים ובמחתרת", הוצאה הקיבוץ המאוחד, תש"ה, ע' 74-76)

פרומקה פלוטניצקה (1914-1943)

(על עמדת "השומר הצעיר" בבנדין לאחר מרד גיטו ורשנ, יוני 1943)

ההגנה היתה עבורנו לא רק הפיצוי על העוול ועל ההתנהגות המחפירה של עמנו. היא היתה לא רק בבחינת מעשה המכוון להיסטוריה, היא היוותה בראש ובראשונה הצורך האינדיבידואלי של הפרט. היא נולדה בקרבנו, היינו מטפחים את המחשבה אודותיה בליבנו, היא היתה את החלק הטוב ביותר של הווייתנו. רק הודות לקיומה בקרבנו — יכולנו לסבול במשך כל הזמן הזה את כל ההשפלות, בלי לאבד את הכבוד העצמי. כל אחד מאתנו ידע — יבוא יום התגמול.

ההגנה בורשה עשתה רושם עצום על היהודים, הגרמנים והפולנים. היא היתה לאחר ההתנקשות בהיריך בצ'כיה המבצע הגדול ביותר של עם מדוכא תחת משטר היטלר... מי מאתנו יכול היה לתאר לעצמו, או אפילו להעלות בחלומו, שבמשך 4 שבועות יהיו הגרמנים עסוקים בחיסול הגיטו היהודי. חשבנו שההגנה תארוך לכל היותר שעות אחדות.

להגנה אין שום דבר משותף עם ההגיון, עם התגוננות ממושכת. הכוונה היא למוות אנושי בכבוד. והנה כאן, בורשה, מבצע כה גדול, אשר גם אותם עמים שהיו בתנאים טובים יותר לא יכלו להגיע אליו... אפשר לנשום בהקלה: כבר לא יוכלו לגנותנו כל כך. מענין, לו היה קורה כך בכל האיזורים של הארצות הכבושות — האם היה הדבר משפיע על שינוי המדיניות [של הגרמנים] לגבי היהודים? אני חושבת שלא. היא היתה אולי אף מחריפה.

ועם ההרגשה הזאת של גאווה וסיפוק, גדול הכאב — קורע לב וקרביים. כולם נפלו, נפלו במוות טראגי...

ולאחר המבצע הורשאי, אקט קטן, מעשה זעיר, היה כבר אצלנו [בזוגלמביה] חסר ערך, ושוב לא יכול היה להספיק גם עבורנו, עצמנו. היינו צריכים להגיע למשהו גדול, לדבר, אשר אם לא יעבור — הרי לפחות ישתווה לורשה. התחילה עבודה מחתרטית בקנה מידה גדול. הסדנה (לרימונים ופצצות בית) עבדה במלוא הקיטור. כעת היתה אינה נוסעת להביא סחורה [נשק]. נוצרה קבוצה "ארית" אשר היתה נשלחת לשטח שנועד להצתה, כדי שיכירוהו היטב...

ולאחר מכן הגיע מכתב מורשה — זו היתה מהלומה אשר סטרה באכזריות על פנינו. יצחק צוקרמן וצביה לובטקין (ממפקדי הארגון היהודי הלוחם שנותרו בחיים לאחר המרד) מיואשים מאוד. שינו את דעתם ביחס לערך ההגנה. לדעתם, זה לא היה שווה את הקרבנות ואת המוות הטראגי... אולם האם מהרגשתם הסובייקטיבית לגבי המאורעות, היתה צריכה לנבוע מסקנה ביחס למטרתנו האובייקטיבית? לא — ולכן, גם לדעתם שלאחר ההגנה בורשה, ההגנה אצלנו היא מיותרת, לא היתה כל השפעה עלינו.

ועוד נקודה חשובה עבורנו: האם היה עלינו לחיות בצל תהילתם? האם היה עלינו לחיות על חשבון מותם?.. לא. זה היה גרוע משפלות.

(מתוך מחברות חיקה קלינגר, ארכיון מורשת C.36)

חיקה קלינגר, ארכיון מורשת

(הויכוח בין אנשי "הנוער הציוני", מאי 1943)

יאנק צימרמן אמר: אתם רואים... אתם רואים אפשר ללחום... אנו לא פועלים, לא מתאמצים מדי... עלינו להקדיש את כל זמננו, כל כוחנו ומרצנו להכנות הקרב במקום. תהיה סוסנוביץ המשיך לורשה... נפסיק את הדיונים וחיפושי הדרכים. נתכונן לקרב פה במקום על כבוד אבותינו. על כבוד היישוב הזה, על כבוד העם כולו... אין לנו נשק? — אז מה בכך? נצא במקלות ובאבנים, בסכינים ובמוקשים. יהרגונו מיד? אז מה בכך? האם לא מתים ברכבות ובתאי הגזים? אנשינו מוכנים לכל... נאמנים... ימלאו כל פקודה בלי היסוס...

— נכון... — החזיק אחריו בולק — האנשים מוכנים, רק אנו תמיד חוששים לסכנם, ובינתיים מתדלדלות שורותינו. מה כל הטירחה הזאת והעמל במשלוח חבילות לחברינו במחנות — לתת להם אפשרות להתנוון חודש ועוד חודש נוסף? עלינו להחליט ברור, על קו פעולתנו — הצלת האנשים או הגנה במקום... יוזק הביט סביב וקולו היה עמום, ללא צליל כמעט, קול שהוצא בכוח וכאילו תוך סבל רב.

— לא! — שפתיו התכווצו ועיניו הירוקות הערות הביטו למרחקים מעבר לקירות, אולי מעבר לגבולות?...

שתקנו נדהמים. לא האמננו למשמע אוזנינו. יוזק המשיך תוך מאמץ בביטוי כל מלה:

— כאן לא יהיה גיטו ורשה. חשבו, שקלו את המצב. ימים ולילות שקלתי. חיפשתי דרך, פתרון, מוצא — אל נשלה את עצמנו. נשקנו מועט, האקדחים הבודדים אינם מקנים לנו כל אפשרות של קרב. ורשה לוחמת באבנים ובמים רותחים ונשפכים על ראשי הגרמנים מלמעלה, מהקומות העליונים. הם פתחו מעברים בין הבתים למעלה, בעליות הגג, רחובות פנימיים בנו. הם הצליחו לצבור גם נשק. אנו את בתינו הקטנים הבודדים לא נצליח להפוך למבצרים. כמה כדורים ורימונים מחסלים את כולנו. עלינו להגביר מאמצי ההצלה... לנסות את כל הדרכים, להקדיש את כוחנו להצלת חברים... דעך המרד בורשה ואתו דעכו תקוותינו... אל תשלו את עצמכם... ובשתיקה הגדולה, במועקה שהשתררה, הורדו הראשים והרגשה של אזלת יד אפפה אותנו...

— לא, איננו רוצים לוותר על המרד ועל המעשה, אפילו קטן! איננו רוצים להיכנע, ללכת כמו כולם... יוזק! הסוף קרב, הניכנע שוב כמו אז ב־12 באוגוסט כאשר הלכנו כולנו ל"פונקט"? — התפרץ יאנק...

חזר קולו של יוזק להיות ענייני-מעשי. תחילה לא חדרו מלותיו להכרתי. רק כעבור זמן הרגשתי שגם אלי מכוונים דבריו.

... — פרדקה תיסע לקראקא ותתקשר עם זליג, צריך להוציא את הצעירות לגרמניה כפולניות. אולי לפחות אותן נצליח להציל. צריך לחפש דירות ומקומות מחבוא בצד ה"ארי", להכין לאלה שיצליחו לצאת מכאן. צריך לנסוע להרים ולערים גרמניות שבסביבה במקום שאין כלל יהודים, שם חושבים פחות, אולי ימצאו שם אפשרויות להסתדר. צריך למצוא מקום מתאים ולהתחיל מיד בבניית מחבוא כאן בגיטו. ועוד בשורה: משווייץ מציעים לנו סידור אזרחות של ארצות דרום אמריקה כמו פאראגוואי, אורוגוואי. המקבל אזרחות כזאת נשלח למחנה מיוחד לאזרחי-חרץ, שבהשגחת הצלב האדום הבינלאומי. דרך הצלת חברים נפתחה לפנינו. כל מי שמקבל תעודה כזאת יכול לצרף אליו בן-זוג או בת-זוג. תור החתונות הגיע...

צחוק מר עלה על פנינו. לא התווכחנו. בלב כל אחד היתה סערה וערבוביה. בשקט התפורר כולם.

משואה - המכון ללימודי השואה

תל יצחק

טל 098996897

massuah@massuah.org.il

www.massuah.org.il

